Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 110 (12500) | 1984 чылдың май 12, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле Москвага кылган чугаалажыышкынарының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвес-чеглиг хуралында чугаалажып көргөн. Совет Эвилели биле Польша Улус Республиканың аразында кады ажылдажылганың бүгү талаларын чайгыльш чок ханыладырында болган калбартырында ол чугаалажыышкынарның эң чүгүла үжүрдүзалының демделээн. Аян-чорук үезинде В. Ярузельскийниң ат салган документилери бистиң чурттарывыстың аразында аксы-дыка харылзааларны быжыглап турар болгаш оларны хөгжүдериге база сайзыраңгайжыдарыга дыка улуг бурүңгаар базым болган.

Делегей байдалының чүгүла айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның чаңгыс аайы совет болгаш польша удуртукчуларның чугаалажыышкына ынаган илереттинген. Совет Эвилели болгаш Польша Варшава Керээзиниң киржикчилери өске-даа чурттар-биле кады социалистиг дем каттыжылга чурттарының айыыл чок чорүүн болгаш камгалалын хандырарының, кижи төрелгетенни ядролуг халаптын айыылындан чайладырының быжыг болгаш үре-түңнелдиг орүү-биле ам-даа чоруурлар.

Совет-польша чугаалажыышкынарның түңнелдерин, кризисти ажып эртер, бодунуң чуртунга социализмниң быжыглаар дээш Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, ПУР-нуң ажылчы чоннарының демиселинге, тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылганы хөгжүдериниң хөрээнге аксы-дыка социалистиг күрүнелериниң СЭКП-ниң, мурнунда дег. Беленин эш К. У. Черненконуң клереткенин СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүрүнү-биле деткээн.

Бо чылдың дүжүдүн ажаарының, көдээ ажылагый продуктуларын болгаш мал чемнерин белеткээриниң, а ол ышкаш 1984-85 чылларда мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттирер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылганы немелде хемчегерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга деткээн. Техниканы болгаш транспорт чепсектерин септээрин дүргедединче, ажаалда агрегаттарын бедик мергежилдиг механизатор кадрлар-биле четчелээринче, шыгжамырларның, мал кажааларының болгаш чемгерилге цехтеринің тудуунче, көдээ ажылагыйга күш-ажылды организастаарын экижидеринче угланган тодаргай даалгаларны чогуур партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга, колхозтарга болгаш совхозтарга берген.

Нефть болгаш нефть продуктуларының курлавырларын өстүрери-биле, оларны улус ажыл-агыйынга камналгалыг болгаш чөп ажылгаары-биле холбашкан чаа чамдык хемчегерни СЭКП ТК-ның Политбюрозу тодаркан. Энергетиканың эң чүгүла ол чиг-эдин хумагалыг болгаш комплекстиг ажыглаарының айтырыы ниитикүүне. ниити-партия чугула ужур-дүзалыг болуп турар болгаш бүгү партия, совет, профэвилел база комсомол организацияларының киҥээнгейниң төвүнге доктаамал турар ужурлуг дээрзин демделээн.

Продукцияның стандарт болгаш шынар талазы-биле дүрүмнерни шыгғыызы-биле сагыыры дээш харыысалганы бедидеринің дугайында. Украин ССР-ниң черлерни мелиорастаарын улам ыңай хөгжүдер дугайында, а ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүненің экономиктиг болгаш социал политиказының өскеда чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажыкан.

МОСКВАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чаламының ёзугаар Испанияның хаанының I Хуан Карлос болгаш кадыы София май 10-да албанның тускай аяшчоруун кылып, Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери аэродромга аалчыларны утказан.

* * *

Кремльге, Кремльдин даштыкы херектер министри А. А. Громыко кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери аэродромга аалчыларны утказан.

Кремльге ужуражыышкынның ёзулалынга Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, В. В. Кузнецов, П. Н. Демичев, албанның өске-даа кижилери кирипшкен.

(СЭТА).

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ БАШТЫҢЫ-БИЛЕ ИСПАН КҮРҮНЕНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Совет Эвилелиге албанның аян-чоруун кылып чедип келген Испанияның хааны I Хуан Карлос биле СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ужуражыышкынының май 10-да Кремльге болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов болгаш Испанияның даштыкы херектер министри Ф. Моран ужуражыышкынга киришкен.

Делегей байдалының хөгжүлдезиниң чүгүла угланыышкынарының болгаш ийи чурттарның аразында харылзааларның перспективаларының талазы-биле ажыктыг база боттуг саналоналдарның солчуушкунарыг ужуражыышкынның үезинде болган.

Испан аалчыга К. У. Черненко байыр чедирбишаан, совет кижилер испан улусту болгаш оон чанчылдарын хүндүткел-биле көрүп турарың онзалап демделээн. Бүрүн эргелерин хүндүлежиринге болгаш иштики херектеринге холгаарлашпазынга үндезилеттинген ийи чурттарның аразында чаагай харылзааларны хөгжүдеринге испан күрүненің баштыңының ССРЭ-ге баштайгы аян-чорууну үжүр-дүзазын ол база демделээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Испанияның аразынга ажыктыг кады ажылдажылганы хамыладырынга агналарның барын ийи тала бадыткаан.

Делегейниң амгы байдалын бодгаш оон ыңгыы чидирленгенинің чылдагаанарын көрүп турган үеде совет тала тайбыңның болгаш янзы-бүрү социал түргүзүлүг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыныының хөрээн чайгыльш чок камгалап турар Совет Эвилелиниң оскерлиш чок даштыкы политиказының дугайын демделээн. ССРЭ ол политиказын барымдаалавышаан, идегежир чоруктуң катап түргузарыңче, бүгү күрүнелерниң болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң карысалгазын бедидеринге, дайын кыжаныышкынын эвээдедиринче угланган улуг инициативаларны кылганын онзалап айыткан.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарыңа, совет болгаш испан улустарның амыдыралынга база күш-ажылынга тайбың даштыкы байдалдарны хандырарыңа Совет Эвилелиниң болгаш Испанияның бир дөмей сонуургалдыын беседаның үезинде илергейлээн.

Эвилеп байдалга болуп эртнеи беседага СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң Испанияда элчиин Ю. В. Дубинин, Испанияның ССРЭ-де элчиин Х. Л. Ксифра олурушкан.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙДАЛЫНГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму май 10-да Кремльдиң Улуг ордузунга Испанияның хаанының I Хуан Карлостуң болгаш оон кадыны Софияның алдары дээш дүштеки шайлалга кылган.

Дүштеки шайлалгага аалчылар-биле кады аян-чорукка оларны үдеп чоруур алданның кижилери келген.

Совет таладан дүштеки шайлалгага К. У. Черненко кадайы-биле, Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, В. И. Воротников, В. В. Кузнецов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргалаарының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитетериниң даргалары, албанның өске-даа кижилери барган.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Хүндүлүг мындаагылар!

Хүндүлүг кадыннар болгаш дээргилер!

Эштер!

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омүнээинден Испаниядан келген бистиң хүндүлүг аалчыларывыска — I Хуан Карлос хаанга болгаш София кадынга — Москваже кирип моорлаңар деп чугаалаксап тур мен.

Совет Эвилели биле Испанияның аразында харылзааларның, а бир эвес эрткен үеже улам хаңы соңгаар көөр болза, Россия биле Испанияның аразында харылзааларның бүгү чылдарының дургузунда испан күрүненің баштыңы бистиң чүртувуска бир-ле дугаар кээп турары бо. Бөгүнгү бо ужуражыышкындан бис бистиң чүртувустуң улустарының чаагай сеткилинің, оларның бот-боттарын хүндүлежиринің база сеткил чоогунуң бедик илерелин көрүп турар бис.

Ол чаагай сеткил-хөөннер шаг-шаандан чаңчылчаан. Пушкинниң болгаш Лермонтовтуң, Глинканың болгаш Римский-Корсаковтуң болгаш орус уран чүүлдүң хөй-хөй шылгарангай кижилериниң чогаалдарында испан аян ховар эвес дыңналып турар. Миллион-миллион совет кижилер Сервантестиң болгаш Лопе де Веганың, Веласкестиң болгаш Гойяның, делегей культуразынга балалбас салыышкынны киирген өске-даа шылгарангай испаннарның өлүм чок чогаалдарын магадап көрүп турар. Бистиң чүртувустуң культура эртинелерин, Совет чурттуң амгы амыдыралын Испанияда база улуг сонуургап турар деп чүвени билир бис.

Бистиң чүртарывыстың харылзааларының төөгүзүнде нарын, берге-даа үелер турганын бис шуптувус билир бис. Ынчалзажок чырыткылыг, көскү арыннар база турган. Чогум-на олар, аас-кежик болуп дүрүмчүй бергени-биле, эң хаңы исти улустарның сактыышкынынга арттырып каап турар.

1977 чылда дипломаттыг харылзааларны тургускаының соонда совет-испан харылзаалар болгаш солчулгалар бурунгаар улуг базымны кылган. Силерниң Совет Эвилелиңе келгениңер — оон эки бадыткалы-дыр. Бистиң эгелээнивис садыглажыышкынга болгаш культура талазы-биле солчулгаларга бөгүн политиктиг ужуражыышкынар болгаш консультациялар, парламентилер болгаш хөй-ниити организацияларының аразында солчулгалар немешкен.

Ажыл-херекчи кады ажылдажылга кавызы дыка калбарган. Ол далай судоходствозун болгаш агаар харылзаазын, эртем-техниктиг солчулгаларны болгаш кадык камгалалын, үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчы адырларын хаара тудуп турар.

Бистиң чүртарывыс Европаның ол-бо үжүнда туруп турар деп чугаалап болур. Олар ийи аңгы ниитилел-политиктиг системаларга хамаарашп турар. Ынчалзажок ол чорук, ботботтарының хамаарышпас чоруун хүндүлээрининг болгаш кайы-кайызының иштики херектеринге холгаарлавазының үндезининге даянгаш, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылгага шаптык болбас деп чүвени көрүп турар бис.

Бистиң чүртарывыстың аразында харылзааларны бис чогумчалыг калбак болгаш чаагай үндезинге хөгжүдеринге белен бис. Олар делегей байдалының өскерлиишкиннерининг салдарындан эвээш хамаарылгалыг болган тудум, ол ийи чурттуң улустарының эргежыктарынга улам тааржыр, Европага болгаш оон дашкаар-даа айыыл чок чорукту быжыглаарынга улам чаагай салдарын чедирер деп бүзүрел турар бис.

Дайын айыылын эвээжедир талазы-биле күжениишкиннер амгы үеде кажангызындан-даа артык чугула. Делегей байдалы бөгүн үгле дүшкүүрлүг эвес, а харын элээн айыылдыг. Бот-тарының эргеажыктарын боо-чепсектерни эңдере бүдүрери-биле холбаштырган, тургустунган шериг-стратегтиг дешнежилгени бузарыңче ажыы-биле чүткүп турар күштер делегейде бары харааданчыг. Барыын Европаның чамдык чурттарында бистиң чүртувусче болгаш оон эвилелчилериңче шыгаттынган баштайгы согунчуң ядролуг чепсээн тургусканы — тайбың херээнге айыылдыг ол политиканың илерелиниң бирээзи болур.

Делегей айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Испанияның туружу дыка хөй таварылгаларда аңгы-аңгы. Ынчалзажок Испания, Совет Эвилели дег, быжыг тайбыңга сонуургалдыг деп бодап турар бис. Ол дугайын Силерниң чугааларыңар-даа, испан чазактың медегелдерин-даа, хөй-ниити бөлүктерниң илергейлээшкиннери-даа бадыткап турары ылаптыг.

Бистиң күрүневис бодуунуң тургустунуп келген баштайгы хүннеринден-не тайбың политиказынга шынчы боол келген, анда ол моон соңгаар-даа шынчы боол артар. Үшкү муң чылдың эргинин артал кирер үеде киижи төрелгетенниң мурнунда тургустунуп турар улам нарын айтырыгларны үгле быжыг тайбыңның байдалдарында шинтпирлеп болур деп бүзүрел турар бис. Черге, космоска азы делегей океанның шиңгээдиринге-даа үгле тайбың кады ажылдажылга кижениң эгээртинмес чогаадыкчы арганарын ажыдып берип турар.

Совет Эвилели бүгү чурттарны удур туружушкундан чавырлыышкынче болгаш болгаш комплекстиг ажыглаарының айтырыы ниитикүүне. ниити-партия чугула ужур-дүзалыг болуп турар болгаш бүгү партия, совет, профэвилел база комсомол организацияларының киҥээнгейниң төвүнге доктаамал турар ужурлуг дээрзин демделээн.

Продукцияның стандарт болгаш шынар талазы-биле дүрүмнерни шыгғыызы-биле сагыыры дээш харыысалганы бедидеринің дугайында. Украин ССР-ниң черлерни мелиорастаарын улам ыңай хөгжүдер дугайында, а ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүненің экономиктиг болгаш социал политиказының өскедаа чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажыкан.

Испания бодунуң девискээрниче ядролуг чепсекти киирерин күзевейн турар деп билип турар бис. Моонбиле холбаштыр мындыг чүүлдү сагындырар бодадым: ядролуг чепсекти бүдүрининден болгаш ону чедип алырындан ойталап турар база бодунуң девискээринде ыңдыг чепсек чок күрүнелерге удур ядролуг чепсекти ажыглавас деп, Совет Эвилели албан ёзугуубиле, бүзүрелдиг медеглээн.

Испан найысылалдың, бүгү чурттуң-даа төөгүзүнге чаа көскү арын чоокта чаа кирер бижиттинген. Дыка хөй чылдар эрткен соонда бир дугаар Мадрид улуг делегей шуулганының — ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчилери 35 күрүненің ужуражыышкынының чери болган. Делегейниң нарын байдалдары турзажок, ол чедиишкинниг доозулган. Ол үре-түңнелге Испания база бодунуң үлүгүн киирген.

Бистиң ниити чурттувус делегей эрге-чурумунуң нормаларын, КНО-ның Уставының үндезин прийциптерин шыгғыы сагыыр дээш, чон бүрүзү бодунуң салым-хуузун боду тодарадыр аргалыг болзуи дээш турҗуп турар. Испания делегей ареназынга боттуг рольдуг болуруи, делегейниң янзы-бүрү девискээрлеринде дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын узуткаарынга дузалажыкын күзеп турарын илергейлеп турар. Аңаа үгле байыр чедирер апаар. Төп Америка болгаш Чоокку Чөөн чүк мышкаш девискээрлерге тайбың шинтпирлээшкиннин, бот-догуннаан күрүнелериң иштики херектеринче дашкаартан холгаарлаарын сокгадырының соруглалары кайы хире чидир болгаш соңгаарлаттынын болбазы билдингир.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бис Испания-биле янзы-бүрү адырларга ботботтарынга ажыктыг чаагай харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге-даа, делегей ареназынга тайбың болгаш улустарның ыңай чүк оожум-даа болза, улгадып турар. Ол харылзаалар бистиң эрге-ажыктарывыска бүрүн дүүшкен болганда, ук харылзааларны улам шапкын болгаш хөй талалыг болдурар дээш ийи талаладан күжениишкиннерни улаттырар ужурлуг бис.

Янзы-бүрү шинтилел-экономиктиг системалардыг чурттарның аразынга ажыктыг кожа-хелбээ догуннаашкының, ак сеткилдиг кадыы ажылдажылгага, билчиринге, идегежирингге болгаш бот-боттарын хүндүлежиринге үндезилеттинген, бот-боттарынга ажыктыг болурунче, делегейниң корумчурумун күштелдиреринче угланган кожа-хелбээ догуннаашкының үгле болдунарынга эвес, харын-даа эргежок чугулазынга бүзүреп турар бис.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле делегей конференциязынга бо бүзүрел долу хемчээлдин-биле илергейлеттинген, мээң чуртум чавырлымышкынны хөгжүдеринге бодунуң салыышкынын кинрген, моол соңгаар-даа мындыг ёзу-биле хөделир апаар, үгле дээрге бүгү улустарның аразынга чаагай үре-түңнелдиг чугаалажыышкынларны деткиири Испанияның даштыкы политиказының эң-не чайгыльш чок сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Испания ол ышкаш Латин Американың чурттары-биле дыка хаңы, шагдан бээр харылзааларлыг чурт болуп турар. 20 ажыг чурттар бистиң дылывыс кырынга чугаалажып турар. Амыдуңманың харылзаалары-биле төөгүнүң бистерни холбаштырганы чурттарның бөлүү-биле эвилелдежип алгаш, ол диптиң чамдык кыныың, ак сеткилдиг кадыы ажылдажылгага, билчиринге, идегежирингге болгаш бот-боттарын хүндүлежиринге үндезилеттинген ийи чурттарның аразында чаагай харылзааларны хөгжүдеринге испан күрүненің баштыңының ССРЭ-ге баштайгы аян-чорууну үжүр-дүзазын ол база демделээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Испанияның аразынга ажыктыг кады ажылдажылганы хамыладырынга агналарның барын ийи тала бадыткаан.

Делегейниң амгы байдалын бодгаш оон ыңгыы чидирленгенинің чылдагаанарын көрүп турган үеде совет тала тайбыңның болгаш янзы-бүрү социал түргүзүлүг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының үгле болдунарынга эвес, харын-даа эргежок чугулазынга бүзүреп турар бис.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле делегей конференциязынга бо бүзүрел долу хемчээлдин-биле илергейлеттинген, мээң чуртум чавырлымышкынны хөгжүдеринге бодунуң салыышкынын кинрген, моол соңгаар-даа мындыг ёзу-биле хөделир апаар, үгле дээрге бүгү улустарның аразынга чаагай үре-түңнелдиг чугаалажыышкынларны деткиири Испанияның даштыкы политиказының эң-не чайгыльш чок сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Испания ол ышкаш Латин Американың чурттары-биле дыка хаңы, шагдан бээр харылзааларлыг чурт болуп турар. 20 ажыг чурттар бистиң дылывыс кырынга чугаалажып турар. Амыдуңманың харылзаалары-биле төөгүнүң бистерни холбаштырганы чурттарның бөлүү-биле эвилелдежип алгаш, ол диптиң чамдык

І ХУАН КАРЛОСТУҢ чугаазы

Дээрги Президент!

Бистиң чыыш-биле хүлээп алганы дээш өөрүп четтиришкинни болгаш совет улустуң база Совет чазактың бистерни хүндүткел-биле бүгү чер болганга уткуп турар бо улуг чурткa сеткил ханыышкынывысты кадын болгаш бодумнуң өмүнээмден илергейлээр бодаан ийпк мен.

Ядролуг чепсектерни болгаш боо-чепсектерниң өскедаа хевирлерин кызырар база контрольдаар дугайында чугаалажыышкынар сокаан сөөлүнде бүгү делегейге тургустунган дүшкүүрлүг чорук-биле, келир үези чок дайын мурнуу чарыының байдалы-биле демделеттинген делегей байдалының үезинде бо аян-чорук болуп турар-дыр, ынчаарга бүгү чурттарга янзыбүрү салдарны чедирип, идегел чок чоруктуң байдалын тургузуп турар дайын кыжаныышкынны болгаш экономиктиг кризистер кол факторлар болуп турар байдалдарда аныктар келир үези дээш демисежип турар.

Хамыктың мурнунда культура болгаш угаан-бодал амыдыралының талазы-биле эвээш эвес харылзааларлыг болуп турар чуртка Испания күрүнезиниң баштыңының бир-ле дугаар келгени болза, бо аян-чоруктуң кол онзагай чүүлү ол ышкаш-тыр.

Бистиң чурттарывыстың аразынга харылзаалар XVII чүс чылдың төнчүзүнде эгелээн. Ынчаарга бот-боттарын чедир билишпээни, төөгү характерлиг таарымча чок байдалдар бот-боттарын билчир чорукту хөгжүдеринге шаптыктап турган.

Демделеттинген бо байдалдар читкен болгаш кажан 1977 чылдан бээр дипломаттыг харылзааларны долу хемчээлинге катап тургускан сөөлүнде шын орукта туруп турарывысты, ботботтарын билчир болгаш бистиң чурттарывыстың аразында бар хөй янзы харылзааларны экижидер талазы-биле депшилгеге идигин берип турарывысты ам бүзүрел-биле чугаалап болур.

Харылзааларны катап тургускан үеден бээр бистиң улустарывыстың болгаш күрүне ажылдакчыларының аразынга харылзаалар чоорту хөгжүп келген, садыг харылзааларының хемчээли оожум-даа болза, улгадып турар. Ол харылзаалар бистиң эрге-ажыктарывыска бүрүн дүүшкен болганда, ук харылзааларны улам шапкын болгаш хөй талалыг болдурар дээш ийи талаладан күжениишкиннерни улаттырар ужурлуг бис.

Янзы-бүрү шинтилел-экономиктиг системалардыг чурттарның аразынга ажыктыг кожа-хелбээ догуннаашкының, ак сеткилдиг кадыы ажылдажылгага, билчиринге, идегежирингге болгаш бот-боттарын хүндүлежиринге үндезилеттинген, бот-боттарынга ажыктыг болурунче, делегейниң корумчурумун күштелдиреринче угланган кожа-хелбээ догуннаашкының үгле болдунарынга эвес, харын-даа эргежок чугулазынга бүзүреп турар бис.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле делегей конференциязынга бо бүзүрел долу хемчээлдин-биле илергейлеттинген, мээң чуртум чавырлымышкынны хөгжүдеринге бодунуң салыышкынын кинрген, моол соңгаар-даа мындыг ёзу-биле хөделир апаар, үгле дээрге бүгү улустарның аразынга чаагай үре-түңнелдиг чугаалажыышкынларны деткиири Испанияның даштыкы политиказының эң-не чайгыльш чок сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Испания ол ышкаш Латин Американың чурттары-биле дыка хаңы, шагдан бээр харылзааларлыг чурт болуп турар. 20 ажыг чурттар бистиң дылывыс кырынга чугаалажып турар. Амыдуңманың харылзаалары-биле төөгүнүң бистерни холбаштырганы чурттарның бөлүү-биле эвилелдежип алгаш, ол диптиң чамдык кыныың, ак сеткилдиг кадыы ажылдажылгага, билчиринге, идегежирингге болгаш бот-боттарын хүндүлежиринге үндезилеттинген, бот-боттарынга ажыктыг болурунче, делегейниң корумчурумун күштелдиреринче угланган кожа-хелбээ догуннаашкының үгле болдунарынга эвес, харын-даа эргежок чугулазынга бүзүреп турар бис.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле делегей конференциязынга бо бүзүрел долу хемчээлдин-биле илергейлеттинген, мээң чуртум чавырлымышкынны хөгжүдеринге бодунуң салыышкынын кинрген, моол соңгаар-даа мындыг ёзу-биле хөделир апаар, үгле дээрге бүгү улустарның аразынга чаагай үре-түңнелдиг чугаалажыышкынларны деткиири Испанияның даштыкы политиказының эң-не чайгыльш чок сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Испания ол ышкаш Латин Американың чурттары-биле дыка хаңы, шагдан бээр харылзааларлыг чурт болуп турар. 20 ажыг чурттар бистиң дылывыс кырынга чугаалажып турар. Амыдуңманың харылзаалары-биле төөгүнүң бистерни холбаштырганы чурттарның бөлүү-биле эвилелдежип алгаш, ол диптиң чамдык

Силерниң Совет Эвилелиңе аян-чоруунар совет-испан харылзааларның улам ыңай калбарырына, бистиң чурттарывыстың улустарының аразында найыралдың болгаш билчиишкинниң хөгжүүрүнге идиг бөөр-бөөрдээрзинге бүзүрелди илергейлэрии чөпшээреп көрүңер.

Мындаагылар! I Хуан Карлос хаанның болгаш София кадыының чаагай кадыкшылы дээш!

Бүгү испан аалчыларның кадыкшылы дээш!

Испанияның чонунуң чаагай чоруу дээш!

Европага болгаш бүгү делегейге тайбың дээш!

* * *

I Хуан Карлос харыы сос чугаалаан.

«Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Аныяктарның профессионал өөредилгезинге болгаш коммунистиг кижизидилгезинге ачы-хавыяазы дээш «Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы» хүндүлүг атты **тыпсыры болза:**

Полина Сагдыевна **Бадын** — Тес-Хем районнуң чонунуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң дааранықчызы.

Хорбии Донгаковна **Бегзи** —ССРЭ-ниң 60 чылы атты совхозтуң сарлыкчызы, Мөңгүн-Тайга район.

Нина Борту-ооловна **Донгак** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири.

Доржу Будуевич **Карма** — «Лешинчи орук» совхозтуң инек кадарчызы, Каа-Хем район.

Анна Григорьевна **Логачева** —Кызылдың куш фабриказының ветеринария аптеказының эргелекчизи, Кызыл район.

Надежда Степановна **Макарова** —Кызылдың даараныла фабриказының мастери.

Михаил Седийбенович **Малбык-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң хову-трактор бригадазының бригадири, Улуг-Хем район.

Владимир Комбуевич **Монгуш** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң электрокаңнакчызы.

Виктор Александрович **Незванкин** —Туранда Сельхозтехника салбырында слесарь-моторист, Бии-Хем район.

Бугалдыр Хомушкуевич **Ногай** —«Тээли» совхозтуң трактористи, Бай-Тайга район.

Галина Константиновна **Петенева** —ниитиниң чемненилге черлериниң трезиниң «Огонёк» кафезиниң повары.

Галина Ивановна **Тетерина** — «Тыва кобальт» комбинаттың автоматиканың болгаш хынаданың төп лабораториязының хынаданхемчээл приборларының электрослесары.

Севилбаа Агбакаевна **Ховалыг** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Чөөн-Хемчик район.

Кол Максимович **Хуваалге** — Сыстыг-Хемниң күрүненің аңныыр-тывыш ажылагый черииниң аңчызы, Тожу район.

Хирлиг-оол Хомушкуевич **Чозар** — Кызыл-Мажалыктың Сельхозтехникада газоэлектрокаңнакчы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың май 11.

МАЙ 1-НИ–МОСКВАГА

Чөөн-Хемчик районнуң чамдык организацияларының болгаш совхозтарының мурнакчылары үжен кижи эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы Май 1-ни Төрээн чуртувустуң пайысылалы Москвага барып эртирер аргалыг болган бис. Бистиң аравыска мурнакчы саанчылар, трактористер, чолаачылар, башкылар-даа чораан.

Удавас СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан сес кижи Москвага барып, тоогүлүг черлерни көрүп, УАЧД-ни сонуургаар. Бис моон соңгаар-даа улам эки ажылдап, ылаңгыя Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бодувустуң мурнувуста салдынган хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир дээш кызымак ажылдаар бис.

Л.-Ш. ООРЖАК.

Депутат булуңу

Республиканың хоорайларының, суурларының чурттакчылары Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар ажылдарны чорудуп турар. Чугула бо ажылга чер-чер Советтериниң депутаттарының, доктаамал комиссияларның, активтиң, хөй-нийти организацияларның киржилгези улуг. Ол дугайын бижээн чагаалар редакцияга номчукчулардан кээп турар. Бөгүнгү «Депутат булуңунга» оларның чамдыктарын парладывыс.

ДЕМНЕЖИП АЖЫЛДААР БОЛЗА...

СУГ-БАЖЫ көдээ Советиниң девискээринде чурттакчылыг черлерде быжыг корум-чурумнуг, бедик культуралыг квартал, өреге дээш социалистиг чарыш чарлаттынган. Ук чарыштың негелделери ажылдап кылдынган. Ындыг-даа болза чугула бо ажыл херек кырында чоруттунмайн турар. Ылаңгыя Суг-Бажы суурну чаагайжыдар, ногаан-шинии болдурар айтырыг чедир шиитпирлеттинмейн келген. Чижээ, суурнуң кудумчуларында тараан ыяштарның хөй кезии кадып, кургап калган, дестери артпан. Чаагайжыдылга талазы-биле көрдүнген ажылдар чедир кылдынмайн турар. Ооң чылдагааны чүдел?

Чаагайжыдылга талазы-биле социалистиг чарыштың негелделери бар. Ындыг-даа болза ооң түнелин ол негелделер ёзугаар үндүрбейн турар.

Суурнуң девискээринде 14 агитквартал бар. Оларның ажылы демниг эвес. Чоннуң чурттап турар черинең аайы-биле кижизидилге ажылы чорударынга херээженнер чөвүлели, агитквартиралар, актив улуг күш. Демнежип ажылдаар болза, кандыг-даа ажылды кылып болгу дег, агитквартырдар дамчыштыр чаагайжыдылга ажылын түге сегидип болбас деп?

«Совет Тыва» совхозта суур чаагайжыдылгазының талазы-биле ажыл чорувайн турар дээр болза, шын эвес алаар. Совхозтуң дирекциязы бо айтырыгже база кичээнгейни утландырып турар. Ындыг-даа болза ук ажылды план ёзугаар тургуспаанындан ол кескү эвес.

«Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери 1984 чылдың бирги кварталының эът, сүт бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының планныг онаалдазын эки күүсеткен. Ажыд-агый талазы-биле көргүзүглер багай эвес. Суур чаагайжыдылгазының айтырыны база түге ынчаар деп? Ону ажыл-агый айтырыглары-биле деңге шиитпирлээри күзеичиг.

Д. САРЫГЛАР.

Каа-Хем район.

Чер-чер Советтеринде

АЯН-ШИНЧИЛИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА айтырыын Чадаана хоорай Советиниң сессияларынга, күүскомга, чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссияның хураынга чугаалажып келген болгаш аңаа хүлээп алдынган доктаал-шиитпирлерни амыдыралга боттандырар хемчегләр алдынып турар. Бо чыдын Советтиң девискээринге чаагайжыдылга талазы-биле кескү ажылдар кылдынар. Тывавыстың байырлалы — 40 чылга уткуштур чоруп олурар болганывыста чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар хөй ажылдар кылдынар.

Тыванын 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазыбиле эгелээшкини үндүрген Советтерни деткип, ап чорудар хемчегләрни күүском ажылдап кылган. Хоорайның будүрүлгелериниң, албан черлериниң коллективтери, кварталдар аайы-биле өг-бүлелер оны деткип, хүлээлгелерни алган.

Чаагайжыдылга — улуг ажыл, ынчангаш маңаа кижи бүрүзүнүң киржилгези негеттинер. Ажылды канчаар чорудуп турар бис? План тургузары-биле бүгү ажыл эгелээр. Кайы квартална, кудумчуга, албан черинің девискээринге чеже хире дос тарымал үнүш олуртурул деп айтырыг тургустунуп келир. Ындыг план чок болза, хоржок. Чаагайжыдылгага эргежок чугула чүүлдер ынчан көстүп келир. Ону депутаттарның, активтиң дузазы-биле кварталдарга, күш-ажылчы коллективтерге чугаалажыр. Оларның санал-оналын күүскомга чугаалажып турар бис. Чаагайжыдылга талазы-биле чыл дургузунда кылыр ажылдарны, социалистиг хүлээлгелерни хоорай Советиниң сессиязынга хүлээп ап турар. Эң эки чаагайжыттынган девискээрлиг бүдүрүлге чери, коллектив дээш социалистиг чарыштың негелделери эрткен чылдың мартта хүлээп алдынган. Ооң бирги ээлчээнинг түнелин 1983 чылдың декабрьда үндүрген, а түнелин Совет Тыванын 40 чылынын бүдүзүнде үндүрер. Аңаа коллективтер түс-туста идепкейлиг киржип турар. Оларга участоктарны бижыглаан.

Хоорайны чаагайжыдарыбиле воскресниктерни, субботниктерни чылда үш удаа эрттирери чаңчыл болу берген. Бо хүннерде часкы чаагайжыдылга айы чоруп турар. Ол ажылдарны организастап чорударынга Советтиң чаагайжыдылга талазыбиле доктаамал комиссия, депутаттар, актив идепкейлиг киржип келген. Сөөлгү чылдарда хоорай чаагайжыдылгазынга чүү кылдынганыл? Элээн ажылдар кылдынган деп чугаалап болур. Аңаа хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң киржилгезин демдеглээри чугула.

Хоорай маршрудуунуң автобустарының доктаар остановкаларын чаагайжыдып, сандайлар тургузары уламчылап турар. Ол — пассажирлерге таарымчалыг байдалды тургузар, кудумчуларны улам аян-шинчи болдурар.

1982—1983 чылдарда кудумчуларга 4,5 муң тарымал үнүштерни олурткан болгаш үш көвүргүнү тудуп, дөртту сеңтээн. Автотранспорт оруктарының септелгезин чоруткан, ийи автомобиль көвүргүн туткан. Херим-штакетник септелгезин чоруткан. Кылдынган ажылдарның чамдыктары ол.

Ам чоокку үеде кандыг ажылдар кылдынарыл, ол дугайын чугаалап көрейн. Хоорайның автооруктарынга орук шимчээшкинининиң демдектери тургустунмаан. Ол айтырыг бо чылын шиитпирлеттинер. Автооруктарга эргежок чугула демдектер тургустунар. Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле планда район төвүнче кирер орукту чаагайжыдып, автомашинаның шимчээшкинин дээрбек шугум-биле чорудур кылдыр эде кылыры көрдүнген. Ооң-иле кады хоорайның Промышленная, Октябрьская кудумчуларын асфальтылаар. Кескү агитацияны чаартыр хемчегләр алдынып турар. Хоорайның хүндүлел самбыразын чаарты эде дериирин көрүп турар бис. Кылза чогуур ажылдар хөй. Көрдүнген ол сорулгаларны боттандырар дээш коллектив, өг-буле бүрүзү идепкейлиг киржир ужурлуг. Депутаттарның округтарынга ол талазы-биле ап чорудар ажылдары эвээш эвес. Чаагайжыдылга ажылын чорудуп тура, ооң кижизидикчи талазынче улуг кичээнгейни утландырып турар бис. Үстүнде ажылдарны чорудуп тура, өг-буле бүрүзүн арыг-шевер чурттаарынга, амыдыралчурттанганың эстетиказын оларның бүгү тала-биле шиңгээдип алырынга дузалаар сорулга салдынган. Маңаа хүн бүрүнүн улуг ажылы негеттинер. Ынчангаш күүскомнуң даяныр күжү — депутаттар, актив.

Совет Тыванын 40 чылын төлептиг уткуур дээш чаагайжыдылга талазы-биле мындыг ажылдар кылырын планнап турар бис.

А. СЕРЕН,

Чадаана хоорай Советиниң күүскомдаргазы.

Хову-Аксы суурнуң ол-бо талазындан узун-узун дыттар, аккыр хадыңнар үнген. Чаа бажыңнарлыг, бедик тудутларлыг чараш-ла суур. Ооң бир ужунда Кызылдың даараныла фабриказының филиалы.

— Бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседип, Совет Тыванын 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур деп турар даараныкчылар бисте эвээш эвес —деп, цехтиң эргелекчизи Галина Дуюгбан чугаалай-дыр.

Кызыл хөректээштерни даарап турар аныяктар чанында бардывыс. Александра Намзырай будүрүлгениң мурнакчызы. Чеди чыл улаштыр бедик көргүзүглерлиг болган. Ол дөрт-беш операцияларны кылып билир. Ажылының күүселдезиниң хуузу 150-ден кудулаваан. База бир мурнакчы бар. Валентина Кадыг-оол дээр. Шевер болгаш дүрген даараныр.

Куулар Даржаа, Гульсария Плащенко болгаш оон-даа өске чээрби ажыг аныяктар беш чылдың планныг даалгазын шалыпчы күүседип турарлар. Социалистиг чарыштың тинлекчилери оон-даа хөй. Аныяк ажылчын Серафима Сотпаны коммунистер СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТА: аныяк даараныкчы С. Сотпа. Авторнуң фотозу.

АГИТКВАРТИРА, ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮ

ШЕКПЭЗР көдээ Советиниң хамаатылары чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынче улуг кичээнгейни утландырып турар. Эң эки чаагайжыттынган девискээрлиг чурттагга бажыңы, квартал дээш чарышка өг-бүлелер идепкейлиг киржип келген. Ол чарыш бо чылын Тыванын 40 чылынга тураскаттынган. Ооң негелделери ажылдап кылдынган. Чаагайжыдылга талазы-биле алдынып турар хемчегләрден суур улам чаагайжыттынып турар.

1983 чылда суурнуң кудумчуларында ийи аал ишти чурттаар беш бажың түттунуп, ажыглалга кирген. Оларның ужу Культура, артканнары — Ленин кудумчуунда. Штакетник-херимнерни чаартканы, чурттакчылыг черлерининге баарга, шкода дег көрүштүг тудуг ховар боор чүве. Оларның хемчээли улуг-даа, а бичии-даа болза, девискээрни чаагайжыттынган болгаш ногаанчыттынган болур. А Саглы ортумак школазының девискээри мырыңай каракка чаржынчыг. Безин долгандыр херими чок. Ооң уламындан суурнуң инектери ону долгандыр оттап, девискээрни бокталдырып турар.

Ук школаны херимнээр дугайында айтырыг харын тургустунган чүве. Бо чылдың марттан эгелеп тудугжулар аңаа херимни кылып эгелээн турган. Кезек када ол ажыл чоруп тургаш, оон чиде берген, ам шуут кагдынган.

Суурда ээ чок ыттар дугайында база чугаалаар апаар. Олар аажок көвүдээн, чамдыкта өөр-өөр болуп алган чоруп турар. Чамдыкта кижилерни безин олар ызыра каапкан таварылгалар тургулаан.

Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш чоруп турар болгай. Саглы суур аңаа канчаар киржир деп турар ирги? Бо айтырыгны Саглы кедээ Советтиң күүскомунче адрестедим.

О. ШЫЫРАП.

ИДЕПКЕЙЛИГ

СУТ-ХӨЛ болгаш Кара-Чыраа суурларда чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылы бо чазын кидин түлүк эгелээн. Ол ындыг болур ужурлуг-даа. Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш калбарган болгай. Аңаа сүт-хөлчүлер болгаш кара-чыраажылар идепкейлиг киржирини хүлээнгеннер.

Бо чылдың март 15-тен апрель 15-ке чедир «Санитарлыг ашталганың болгаш суур чаагайжыдылгазының шалыпчы айын» чарлаан. Ол үеде суурларның агитквартал-дары, албан черлери болгаш организациялары чаагайжыдылгаже бир деминг кирген болгаш ол ажылды бедик деңнелге чоруткан. Ону Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур кылып чоруткан болганда чурттакчылар аңаа бедик көдүрлүүшкүнүг киришкен. Ол бүгүнү СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң удуртукчулары хайгааралга алган.

Санитарлыг аштап, арыглаашкынны база өй-шаанда чоруткан.

Д. ДҮЛҮШ.

ЧУРУКТАРДА: кызылчылар хоорай чаагайжыдылгазында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БЫЗААЛАР НЕМЕШПИШААН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң сарлыкчылары Совет Тыванын 40 чыл ооңга чеднишкиниг ужуражыр дээш күженишкиниг ажылдап турарлар. Совхозон дөрт коданда төрүүр 1156 болгаш алды коданда төрүвес 2060 сарлыктарлыг. Кайы-даа коданнарда сарлыктарның күш-деңгели семис, шыырак, 530 сарлык төрээн болгаш чаш бызаалары онча-менди, арткан сарлыктарның оолдаашкыны үргүлчүлеп турар. Бо частың агаар-бойдузу таарымчалыг боон, малчыннар кыштаглардан чазагларында көжүп келгеннер. Аныяк сарлыктарны суурда кыргылда пунтузуңга кыргыырын планнаан. Сарлык кадарчыларындан Борис Сотпа 80 бызааны, Бөрзек-оол Даржаа 106 сарлыындан 70 бызааны менди камгалап алганнар. Сарлыктарның оолдаашкыны амдаа уламчылап турар.

Сарлыкчылар ам удавас Шуй-Бажы болгаш Хемчик-Бажы серии тайгаларже сарлыктарын семиртип, чайлаглаарлар. Совхоз Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң дилээ-биле 200 баш аныяк кыс сарлыктарны, 10 баш бугаларны сатkан.

Х. КАРА-ООЛ.

„Шынга" харыы

ЭКИЖЭЭН

«Тувааавтотранс» каттыжышкыны, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому «Шын» солунга парлаттынган «Пассажирлер— автобус —вокзал» деп эгелиг материалга шүгүмчүлелге хамаарыштыр хемчегләр алдынган дээрзин редакцияга дыңнаткан. 4 болгаш 5 микрорайоннарының автобус аргыжылгазы экижээн. Маршруттар график ёзугаар чоруп турар апарган. Ооң түнелинде эртенги шактарда ажылдан озалдаар чоруктар эвээжээн болгаш ажылчы чон автобустарны үр манавас апарган, № 6, 15 маршруттарның автобустарының шимчээшкини 0,97 хуу четкен.

Үлетпүр зоназының чурттакчыларын автобус-биле хандырарын экижиткен. Орта чедир № 8 маршруттуузатkан. Автотехникумдан ол чарыкче чоруп турар маршрутту ажыткан. Өскедаа чаа маршруттар ажытынган.

Хөй чурттакчылыг девискээрлиг «Автооруктехникум» остановкада акша үүрмектээр болгаш талонныр садар пунктуда ажыткан, хөй-ниитиниң ажу-биле контроль айтырын организастаан. Билет чок чораан пассажирлерниң хөй кезии материалга шүгүмчүлелге хамаарыштыр хемчегләр алдынган дээрзин редакцияга дыңнаткан. 4 болгаш 5 микрорайоннарының автобус аргыжылгазы экижээн. Маршруттар график ёзугаар чоруп турар апарган. Ооң түнелинде эртенги шактарда ажылдан озалдаар чоруктар эвээжээн болгаш ажылчы чон автобустарны үр манавас апарган, № 6, 15 маршруттарның автобустарының шимчээшкини 0,97 хуу четкен.

Үлетпүр зоназының чурттакчыларын автобус-биле хандырарын экижиткен. Орта чедир № 8 маршруттуузатkан. Автотехникумдан ол чарыкче чоруп турар маршрутту ажыткан. Өскедаа чаа маршруттар ажытынган.

Хөй чурттакчылыг девискээрлиг «Автооруктехникум» остановкада акша үүрмектээр болгаш талонныр садар пунктуда ажыткан, хөй-ниитиниң ажу-биле контроль айтырын организастаан. Билет чок чораан пассажирлерниң хөй кезии материалга шүгүмчүлелге чогуу-биле халас чоруп турарын тайылбырлап турган болза, ам байдал өскерилген. Автобус доктаар черге келгеннер дораан талонну, айда автобуска чоруурунуң билеттерин садып ап, акшазын үүрмектеп алыр аргалыг болган. Бо ажылдарны кылып чоруткан соонда, билет чок пассажирлерниң саны кызырылган болгаш пассажир АТБ-зинниң орулгазы өскен. Штраф өртээн 1 рубльден 3 рубль чедир өстүргени база дээштиг болган.

Хооркүүском пайысылалда пассажир аргыштырылгазында четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегләрни ап чорудуп турар. АТБ-ниң удуртукчулары септелге ажылының шынарын экижиткен, кадрларны белеткээр, ажылга быжыглаар ажылды күштелдирген.

САГЫШ САЛБАСТААН

САГЛЫ суурга беш-алды чыл мурнунда чаагайжыдылга ажылы шору турган. Ынчан штакетник-херимнер кылгаш, ооң иштинге ыяш аймаан хөйну тараан чүве. Ол үеде суурнуң көрүштүү-даа ажок. Ыяш аймаан Мугур хемниң суу-биле суттарып турган.

Чоорту чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылгаже сагыш салбастаанындан ол ыяштар кургап эгелээн. Херим-штакетниктер-даа үрелген, чамдыктарын чаартыр дээш бузуп кааpkан, ол хевээр ук ажыл шимчевестээн. Мугурдан суг алыры-биле арыктап каан черниң дөзү үрелген, суг батпастай берген.

Республиканың кайы-даа чурттакчылыг черлеринге баарга, шкода дег көрүштүг тудуг ховар боор чүве. Оларның хемчээли улуг-даа, а бичии-даа болза, девискээрни чаагайжыттынган болгаш ногаанчыттынган болур. А Саглы ортумак школазының девискээри мырыңай каракка чаржынчыг. Безин долгандыр херими чок. Ооң уламындан суурнуң инектери ону долгандыр оттап, девискээрни бокталдырып турар.

Ук школаны херимнээр дугайында айтырыг харын тургустунган чүве. Бо чылдың марттан эгелеп тудугжулар аңаа херимни кылып эгелээн турган. Кезек када ол ажыл чоруп тургаш, оон чиде берген, ам шуут кагдынган.

Суурда ээ чок ыттар дугайында база чугаалаар апаар. Олар аажок көвүдээн, чамдыкта өөр-өөр болуп алган чоруп турар. Чамдыкта кижилерни безин олар ызыра каапкан таварылгалар тургулаан.

Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш чоруп турар болгай. Саглы суур аңаа канчаар киржир деп турар ирги? Бо айтырыгны Саглы кедээ Советтиң күүскомунче адрестедим.

О. ШЫЫРАП.

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ—ХООЙЛУ

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Москваның «Кадыыр болгаш Маска» металлургия заводунуң ажылчыннары-биле ужуражыышкын үезинде чугаазын чөөн-хемчикчилер чаңгыс эпсеткил-биле деткип турар.

Район сөөлгү ийи чылда кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. 1983 чылда бүдүрген кедээ ажыл-агый продуктуларының ниити өртээ 4,2 млн. рубль четкен. Партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчегләриниң ачызында районнуң совхозтарының экономиказы улам быжыккан. Ажыл-агыйларның бүдүрүлге көргүзүглери бедип, күш-ажылдың муракчыларының саны көвүдээн.

Ынчалза-даа ажылда четпестер хөй боон турар. 1982 чыл-биле деңнээрге, 1983 чылда 216 тонна эът бүдүртүнмээн, 42 тонна эът сатынмаан. Ол дээрге эът бүдүрериниң эвээжеткенин. «Тыва», «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның буруузу-биле ниити план күүсеттинмээн. «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтар сүт бүдүрерин, «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар дүк бүдүрерин 1983 чылда эвээжеткенинер.

1984 чылдың бирги кварталының күрүнеге сүт садарының планын район ажыл күүсеткен-даа болза, эрткен чылдың деңнелиндеп сүт бүдүрерин «Искра», «Чыраа-Бажы» совхозтар 30—30 тонна, «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар 6-дан 9 тонна чедир эвээжеткен. Күрүнеге эът садар талазы-биле бо чылдың бирги кварталының планы үзүлген. Мал семиртир «Тыва» совхоз бирги кварталда 350 центнер эът күрүнеге садар планын күүседир талазы-биле тодаргай ажыл чоруттаан. «Искра» совхоз 111 центнерни, «Большевик» 75 центнерни чедир сатпаан. Ынчангаш район бо планын түгле 76,5 хуу күүсеткен. План күүселдезиң контрольдаар талазы-биле ажылдарны ажыл-агыйларның удуртукчуларын, мал ажылдың специалистери апрельде багай чоруткан. Бо чылдың эртен айларында безин 178 баш боода мал, 32 баш хаван, 2 муң ажыг шээр мал өлген бооп турар. Ниитиниң малын чидирер, оорладыр, самчыгдаар чоруктар ам-даа бар.

Мал бажын чидирбес дизе, малчыннарның, кадарчыларның бот-харыысалгазын күштелдирер херек. Бир эвес ынчаар ажылдаар болза, мал бажының чидирилин болдурбас арга черле турарын «Большевик» совхозтуң саанчызы Р. С. Самбуунуң мындыг сөстери бадыткаар: «Сөөлгү 4 чылдарда совхозтуң фермазындан чаңгыс-даа баш инек читпээн. Бо дээрге ында ажылдап турар кадарчыларның болгаш ажылчыннарның ажылынга ээ-харыысалгазын көргүзүп турар-дыр».

Районнуң үлетпүр будүрүлге черлери 1983 чылда ниитизи-биле продукция сайгарарының планын 103 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң планын 104,5 хуу боттандырган. Будүрүлге черлериниң ажылында чедиишкиннерни демдеглевишаан, будүрүлгениң ажыктын бедидер талазы-биле партияның айтыышкынарын хоорай, кедээ Советтериниң күүскомнары кошкак боттандырып турар. Чадаананың хлеб заводунуң, районнуң үлетпүр комбинадының ажылы хожудаашкынныг.

Улус депутаттарының районнуң Соведи, кедээ болгаш хоорай Советтери капитал тудугже кичээнгейни салып келген. 1982 чыл-биле деңнээрге 1983 чылда капитал салыышкыннарының шиңгээдилгези 7,8 хуу өскен. Ынчалза-даа капитал тудугда байдал дүвүрээзинниг, 1983 чылда кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы түгле 37,1 хуу, капитал салыышкынның планы 78,2 хуу күүсеттинген.

№№ 463,3 КМК-лар керээлиг ажылдарны күүседиринің чыл планның түс-тузунда 83—85,8 хуу боттандырганнар. Совхозтар ажылагый аргазы-биле кылып тудуг планнарын база-ла күүсетпээннер. Кол тудугларны ажыглалга киирериниң планын совхозтар ниитизи-биле 69,4 хуу, а СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз түгле 28,3 хуу күүсеткен.

Амыдырал хандырылганың айтырыглары чурттакчы чоннуң амыдыралында чугула черни эзлеп турар. Чер-чер Советтериниң күүскомнары, депутаттар магазиннериниң, столоваяларның, парикмахерскаяларның, чынар-бажыңнарның багай ажылы-биле ам-даа эптежип турарындан оларның ажылынга хомудалдар хөй.

Социалистиг хоойлуну болгаш корум-чурумну быжыглаары-биле районнуң чер-чер Советтери чамдык ажылдарны кылып турар. Ындыг-даа болза дыка хөй кедээ Советтерде база Чадаана хоорайда арагалаашкынга, хулиганнаашкынга, оорлаар, чиижең чоруктарга удур ажылдың деңнели чогуур негелдеге дүүшпейн турар. Ылаңгыя Бажың-Алаак, Хайыракан, Тевеҳая, Хөндергей суурларда, Чадаана хоорайда кем-херекчүлгедир чоруктар кызырылбаан. Райкүүскомнуң иштики херектер кылдызы, районнуң улус суду, прокуратура хоорай, кедээ Советтер-биле ам-даа демниг ажылдаар, четпестерни чайладыр болза ажыл үре-түнелдиг болур.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң аңаа чугаазында айтыышкынарга дүүштүр айыттынган четпестерни чайладыр, Совет Тыванын 40 чылын төлептиг уткуур дээш шүдүргү ажылдаары улус депутаттарының район, хоорай, кедээ Советтериниң күүскомнарының депутаттарының болгаш өске-даа активтериниң сорулгазы болур.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

АМ-ДАА УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бо чылдың март 28-те «Шын» солунга «Байдал дүвүренчиг» деп шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Аңаа харыыны Таңды райкүүскомнуң кедээ ажылагый эргелелининң кол экотехниги **Т. И. Андроненко** чоруткан.

«Шүгүмчүлелдиг материалга хамаарыштыр чогуур хемчегләрни алган. Ооң түнелинде район бирги кварталда күрүнеге эът болгаш сүт садар планнарын ажыр күүсеткен. А ээ шыңгыы шүгүмчүлеткен «Коммунизмниң херели» болгаш ССРЭниң 50 чылы аттыг совхозтар ук планнарны база ажырган.

Сүт-бараан фермаларынга санитарлыг хүннерни эрттирери чурумчаан. Бир инектен сагган сүт март айның деңнелинден элээн бедээн. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка тускай комиссия хыналда чоруткаш, кыштаглаашкында четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегләрни алган. Тока аттыг совхозтуң кадрларын четчелээн болгаш эде тургускан. Мал бажын камгалап алыр талазы-биле ажыл ам-даа уламчылавышаан».

ФАКТЫЛАР БАДЫТКАТТЫНГАН

1984 чылдың март 25-те үнген «Ыяш чок артар бе?» деп материалга хамаарыштыр хыналданы чоруткан. Солунда парлаан фактылар шын болуп бадыткаттынган.

Саглы кедээ Советинге лесниктеп турган Кызыл-оол Лондукту четпес ажылы дээш ажылындан хостаан. Суурнуң чурттакчыларын хөмүр-даш-биле хандырарының чүрүмүн доктаткан. Чурттакчылар хөмүр-даш талонун садып алган, автотранспорт хөлезинин совхозка төлеп каврга, совхоз түгле ынчан хөмүр-даш сөөртүп бээр.

Район Советиниң күүсекчи комитеди лесник Б. Б. Монгушка арга-арыг камгалалын күштелдирип, чер-черде даамалдарның ажылын шыңгыы хыналдага алырын, чурттакчыларны ыяш-биле хандырарын чүрүм ёзугаар чорударын дааскан.

Редакцияга мындыг харыыны Өвүр район Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы, районнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы С. Достай чоруткан.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Нина Евлампиевна **Селезнёва**—өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Сандановна **Байыр-оол** — өг-бүлө ээзи.

Кара-кыс Доражыковна **Ондар** —караа четпестерниң Бүгү-россия ниитилелиниң республикада өөредилге-будуруглге будуруглгезиниң даараныкчызы.

Байырмаа Ламажыковна **Сарыглар** —өг-бүле ээзи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Күнзенмаа Болам-Самбуевна **Ооржак** — Аянгаты ортумак школазының ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Анчымаа Дудунеевна **Ооржак** —«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Чимит-Доржуевна **Монгуш** — «Дөң-Терезин совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Майя Салчаковна **Агбаан** —«Барлык» совхозтуң бухгалтери.

Светлана Чанагаш-ооловна **Күжүгет** —Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Ламажаповна **Ооржак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Күнзенмаа Содунамовна **Саая** —«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Сүрүнмейовна **Иргит**— Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунуң техажылчыны.

Достанмаа Лаа-Сюрюновна **Куулар**— Кызыл-Мажалык суурнуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Эникей Дактановна **Седен**— районнуң Культура бажыңының техажылчыны.

Күжүгет Докпай-ооловна **Соңгулда**— Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Валентина Сердооевна Хертек —«Барлык» совхозтуң саанчызы.

Зоя Хертековна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Көк Борбай-ооловна **Донгак** —Чыраа-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Чиктоловна **Донгак** —Чыраа-Бажы орумак школазының техажылчыны.

Зоя Комбуевна **Монгуш**— райпо ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кылыг Севилбаевна **Намажап** —«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ичин-Хорлуу Комбу-Сюрюновна **Баазап** —райпонуң аалчылар бажыңының ажылчыны.

Фаина Сарыговна **Күжүгет** —районнуң кино четкизиниң Хайыракан суурда киномеханиги.

Маня Дөмүр-ооловна **Ондар** —Теве-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Дандар-ооловна **Ондар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Хаажыковна **Ооржак** — Чыргакының кадыкшылга школа-интернадының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Серен Кыспай-ооловна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чудур Чымчак-ооловна **Куулар** —СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-кыс Монгушевна **Донгак** —«Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Хензиина Чадамбаевна **Каң-оол** — Чадаананың № 1 ортумак школазының башкызы.

Анна Ширидиевна **Кара-Сал** —районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Татьяна Айыровна **Кара-Сал** —«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Анастасия Манзырыкчыевна **Күжүгет** —СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Көшкен Содунаевна **Ооржак** —Хөндергей ортумак школазының башкызы.

Александра Дамба-Сүрүновна **Сат**— СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Седеновна **Куулар** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сереп Сегбеевна **Чүльдүм** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Окоювна **Чыпсын**— Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Петровна **Вотинцева** — «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыны.

Сара Дмитриевна **Иргит**— Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Нина Сенгелдиновна **Куулар** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Семёновна **Кыргыс** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Дамбаевна **Сарыглар**— «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Манмааштай Чүльдүм-ооловна **Донгак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Оолаковна **Саая** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сумбе Каакайовна **Куулар** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Сержин Хүргүл-ооловна **Монгуш** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Каллынмаа Чамзыровна **Чалзын** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Кара-кыс Ендановна **Донгак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

ЧАА ДЕРИЛГЕЛЕРНИ ШИҢГЭЭДИП АЛЫР

Будуруглгени интенсификастаары, ооң аныктының бүгү тала-биле хөгжүдери—бистиң ниитилелиивистиң амты хөгжүлдезиниң үндезини болуп турар. Бо орук-биле бурунгаар хөгжүүрүнүң кол быразы — әртем-техниктиг депшилге болур. СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ону «Улус ажыл-агыйынга әртем-техниктиг депшилгени хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалында айыткан.

Әртем-техниктиг депшилге айтырыгларынга хамаарыштыр ап чорудуп турар хемчегленин дугайында партия-ажыл-агый активи чоокта чаа «Тыва кобальт» комбинатка болуп әртжен. Цехтерге, будуруглге участоктарынга чаа техниканы, технологияны шиңгээдип алыр, технологтуг чорудулгаларны болбаазырадыр талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээринге коммунистерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларының киржилгезинин дугайында тодаргай анализти комбинаттың кол инженери А. А. Голиков илеткелинге чугаалаан.

Он бирги беш чылдың әрткен үш чылында технологтуг чорудулгаларны болбаазырадыр талазы-биле чамдык хемчегленги амыдыралга боттандырган. оон 200 мун рубль хире экономиктиг ажыкты алыр аргалыг болган. Ооң-биле кады гидрометаллургия цегинге технологтуг чорудулгаларны әде таарыштырып кылганының соонда бараанның продукция будурери 1,3 хуу улгатканы. Концентратта кобальт болгаш никелдиң бар хуузун тодарадыр «СПАРК—4» дээр элээн нарын тургузуглуг спектрометрни шиңгээдип алган. Концентратка мышыкты рентген-спектр аргазы-биле тодарадырын база ажылдап кылган. Ооң күсели-биле бо операцияга куш-ажылдың будурукчулуу 30 хуу өзер аргалыг болган.

Терлиг-Хая шинчилеел-ажыглал будуруглгезиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының инициативазын ёзугаар моңгун-сүү будурер цехтиң дериглегерин әде кылыр болгаш модернизастаар талазы-биле бөлүк хемчеглерни ажылдап кылган. Ылаңгыя руданы болбаазырадып кылырының технологтуг чорудулгазын ден-дески болдуруп, ону хөйнү будурер арганы берип турар. Ооң-биле чергелештир будуруглгениң культуразы бедээн, цехтерде санитарлыг байдал экижээн.

Ындыг болза-даа, чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологияны шиңгээдип ап турарының хемчээли үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Рудникте ажылдап турар ажылчын бүрүзүнге онаалтыр даг массазын будурүп үндурериниң талазы-биле Өңнүг металлургия министерствозунуң берип каан онаалдазы үргулчу күүсединнмейн турар. Оон чылдагааннары болза, руда болбаазырадын кылырының мурнакчы методтарын ол будуруглгениң инженер-техниктиг ажылдакчылары оожум шиңгээдип, чер үттей өрүмнээр ажылдарны багай ажыгдап, күш-ажылды организастаарын кошкадып, эргелеп башкарарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзинче шилчивейн турарында, Маңаа хамаарыштыр Иркутскиниң политехниктиг институдуның сүмелерин рудниже эки ажыглавайн турарын база четпес ажыл кылдыр демдеглээр херек.

Хол-биле кылыр болгаш аар ажылды механизастаары — кол соруглаларның бирээзи болуп турар. Хол-биле кылыр ажылдарны кызырар талазы-биле «Тыва кобальт» комбинатта будун комплекстиг программа ажылдап кылынган. Бо беш чылдың сөөлгү үш чылында хол-биле кылыр ажылдарда хаара туттунган ажылчынарның 5,2 хуузун, азы 29 кижини кызырарын планнап турар.

Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар талазы-биле айтырыгларны шиитпирлеп турар доктаамал комиссияны комбинатта тургускан. Ол комиссия хүлээп алдынган хемчеглерниң күүселдезин хынап, ол талазы-биле комплекстиг программаны шиңгээдип ап турарының дугайында цех удурткучуларының информацияларын дыңнап турар.

Механизацияның дериглерни (чүүк кодуртуг механизмнерни, аңгы-аңгы агрегатларны, кожугларны) чедирип алырының аргазы чок болуп турарындан будуруглге боду бергелерге таваржып турар. Ынчангаш планнаттынган хемчеглерни чогуур үезинде шиңгээдип алыры саадашкынга чедире бээр түүлдер бар.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң айыткының ёзугаар әртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле удуг хемчээлдиг ажылдарны 12-ги беш чылда боттандырары көрдүнген. Ынчан барык-ла 6 миллион хире рубль комбинаттың чиг-әт баазазын хөгжүдеринге шиңгээттинер.

Ам чер иштиниң ажылдарын шахта байдалы-биле кылырының дугайында айтырыг тургустунуп келген. Бо чылын аңаа ындыг комплекс тудуун эгелээринге комбинаттың кол специалистери киржир деп турар. «Гипроникель» институттуң төлевилел варианты-зын өскертир дугайында комбинаттың кол инженери А. А. Голиковтуң саналын техниктиг хуралга дыннаан болгаш ону деткээн. Ол саналдар ёзугаар алырга, бирээде, комплекс тудуунга чарыгдалдарны эвээжедир. Ийиде, руда блоктарынга чедериниң хуусааларын орончок кызырар. А үште—ам-даа билдинмейн турар руда үүжелерин тып, ажыдар арганы бээр.

Кобальт будуруглгезиниң металлургиязында дериглерни әде кылыр, технологтуг чорудулгаларны болбаазырадыр талазы-биле ажылдарны чорудары үргүлчүдел турар. Ол ышкаш белен дадарбас метариалдарны ажыглаар болза, Хову-Аксының казар байлааның чиг әдин долузу-биле ажыглаар арга бар. Ооң түнелиниде баш удур саналшкынар ёзугаар алырга безин кобальтыны бараанның продукция кылдыр сайзырадыры 4—5 хуу көвүдээр, аммиак чарыгдаары 12 хуу кызырлыр, металлургтарның ажылдаар черинің байдалы экижинир.

Әртжен ийи он чылдың дургузунда ТЭЦ-тиң биче көтёлдары, генераторлары болгаш өске-даа дериглер эргижирзин. Ам оларны чаа дериглелер-биле солуур. Будуруглге күүлериниң улгатканы болгаш чуртталга тудугларының калбарганы-биле суг дамчыдар база арыглал хоолайларын, чылыдылга четкилерин әде кылыры, чаартыры планнаттынып турар. Оон ыңай будуруглге харылзаазын әде кылыры база-ла негеттинип турар.

Комбинатка хол-биле кылыр ажылдарны кызырып тура, складтарны әде кылырын, септелге албаннарын төпчүдерин болгаш специализастаарын кол угланыышкыны кылдыр көруп турар. Бо ажылдарны амыдыралга боттандырып чоруткан соонда күш-ажылдың будуруткучулуу болгаш будуруглгениң экономиктиг ажыы улам бедидир.

В. САМОЙЛОВ,
«Тыва кобальт» комбинаттың будуруглге-техниктиг килдизиниң начальныгы.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

«Кайы-даа таланың шериг күжүн ажыглавазының болгаш тайбың харылзааларын деткиринин дугайында керээни чарарынга хамаарыштыр Соңгу-Атлантика керээзининң кежигүннери күрүнелерге Варшава Керээзининң киржикчилери күрүнелериниң «Кыйгырыын» делегейниң хөй-ниитизи бедни-биле үнелеп турар. Ядролуг халап-биле кыжаның турар делегейниң амгы нарын байдалында Чөөн болгаш Барыын чүктериниң араазында бүзүрешпес чорукту чавырыңдырып, дүшкүүрелдиг чоруктуң кошкаарынга, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга идиг берип шыдаар арга-шинектиг дээштиг хемчеглерни соңгаарладыышкын чок алыры эргежок чугула деп даштыкы үнелээшкиннерде демдеглеп турар. Хөй-хөй чурттарның массалыг информация чепсектеринин онзалап демдеглеп турарын ёзугаар алырга, Варшава Керээзининң киржикчилери күрүнелериниң чаа инициативазы чогум-на харын ол угланыышкыл-биле чоруп турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының Варшава Керээзинде бактаараан күрүнелери ийи блоктуң араазында харылзаа-байдалдарының политиктиг бүдүжүн кадыкшыдарының, бүзүрежилгени быжыглаарының, бүгү улустарның чаагай чөрүү дээш тайбынны быжыктырарының эрге-ажыктарынга таарыштыр күжениишкиннерни каттыштырарынче НАТО чурттарын кыйгырган деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижээн.

Сөөлгү үеде, кол күргулайында-ла, Барыын Европага чаа америк ракеталарны сайгара тургузуп эгелээнининң соонда, харылзажылгаларже, чугаалажылгаларже кыйгырыглар Вашингтондан болгаш барыын талазы өскедаа найысылалдардан чаптыланып кээп турар апарган. Ынчалза-даа ол кыйгырларда тодаргай чүү-даа чок болуп турарын дээди деңнелге чоокта чаагы польша-совет чугаалажышкынар үезинде эш К. У. Черненко харын бүгү барымдаалыг айыткан. Ынчангаш боттуг болгаш чөптүг үгаар чорук адак соонда келеп, Барыын чүүге бодунга орүүзу тыва бергең кылдыр бодаар кижилер ханы мегелеттиргени ол болуур ийик. НАТО чурттарының тайбын дээш чугаалажышкынар чорудар күзел чогун көөргеттинижи аргалар, дузазы-биле чаап-чажырар сорулгалыг ол туружунга Совет Эвилелиниң болгаш Варшава Керээзининң талазы-биле ооң эвилелчилериниң боттуг бүдүштүг туружу шуут удурланыштыр туружуп турар. Социалистиг эвилелчилериниң көдүргеп чаа саналы Барыын чүктү ажыктыг чугаалажышкыннарже сес кырында эвес, харын херек кырында чүткүл салып турарын бүзүредип болдурунун аргазын аңаа берип турар деп, «Трибуна люду» түңнелинде бижээн.

«Бүзүрежилгени болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш», «Чаа тайбың инициатива», «Социализмниң чайгылыш чок болгаш принципиалдыг даштыкы политиктиг угланыышкыны» дээн эгелер-биле Болгарияның содунналары «Кыйгырыыны» парлаан. Кайы-даа тала шериг күжүн ажыглавас болгаш тайбыныны харылзааларын деткиир дугайында керээни чарар дугайында чугула санал Варшава Керээзининң киржикчилериниң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязында-ла янтен болгай деп, «Работническо дело» солун айыткан. Керээ киржикчилериниң боо-чепсектерни эндере будуруглгени болдурбас, боочепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар база чепсегленишкинни дүжүрер дээш алыр хүлээлгелерин үк керээге айыткан турүп болур ийик. Хенертен халдаашкының тыптып келириниң айыылын чайладыр талазы-биле практиктиг хемчегленви кады көөр деп хүлээлгени база керээге көрген турүп болур ийик. Социалистиг эвилелчилер ам керээ дугайында саналды көөрүнге чаа базымны кылырынче — хөй талалыг үндезинге сүмележип киргенинче кыйгырып турар. Ындыг керээни чарар дугайында санал талазы-биле чугаалажылганы ханыладырының эргежок чугулазын бүгү үүлдер хереченден турар.

Бүзүрежилгени быжыглаарының угланыышкынына «Кыйгырыыны» **«Берлинер цайтунг»** солун чугула базым кылдыр адаан. НАТО блок бистиң диптиң улустарының тура-соруунга чөрүүттүр башпайгы согуушкун таваръштырарының америк ракеталарын Барыын Европага тургузуп киргенининң соонда ам тайбын дээш дмиселди, боо-чепсекке контрольду күштелдирери болгаш чепсегленишкинни дүжүрерик сиза чугула. Күштү ажыглаарындан ойталаар дугайында керээни чарар дугайында чугаалажышкыннарны эгелээри бистиң планетавыстың бүгү улустарының эрге-ажыктарынга таарыштыр күжениишкинерни каттыштырар сорулгага чугула базым болур ийик. Даштыкы албан-херектерин күш дегээринин туружундан хөделбишаан чорудар бодалдыының дугайын медеглеп турар АКШ-тың чаңгыс талалыг хемчегленинің үржуубиле дыка баксыраан делегей харылзааларының байдалын ындыг базымның түңнелинде боттуу-биле экижидип бодур ийик.

Варшава Керээзининң киржикчилери күрүнелериниң «Кыйгырыын» социализмниң чаа боттуг тайбың инициативазы кылдыр бөргеш, барыын-терман коммунистер байыр чедирип турар деп, **Герман компартияның** Боннга парлап чарлаан медеглелинде чугаалаан.

«Кыйгырыынга» НАТО чурттары болза чогуур харыыны бээр үжүрлүг. Социалистиг эвилелчилерниң саналдарын НАТО чурттарының хүлээп ийлары тайбының болгаш айыыл чок чоруктуң херээнге идиг бээринге ол чурттарның идиг бээринге херек кырында белеңни көргүзер ийик деп. Венгрияның **«Непсабадшаг»** солуну демдеглээн. «Кыйгырыпта» Барыын чүктүн боттуг будуруттуг харылзы боо-чепсекти эндере будуруглгени болдурбазының, ийи таланың айыыл чок чорукту быжыглаарының талазынга чүгула базым болуп, ийи талалыг шериг эвилелдериң хары үгда чок кылырынга чедирер ийик.

Варшава Керээзининң киржикчилери күрүнелериниң «Кыйгырыын» социализмниң чаа боттуг тайбың инициативазы кылдыр болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын каржызыбиле үреп турар.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

БЕРЛИН. Гитлержи фашизмни чылча шапканының 39 чылы-биле холбаштыр маңаа май 8-те Трептовпаркта Совет хостакчы дайынчының тураскаалынга веноктар салырының байырлыг ёзулалы болган. Аңаа ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, республиканың өске-даа удуртукчулары киришкен.

Вюнсдорфка байырлыг хурал Совет Армияның болгаш ГДР-ниң Национал улусчу армиязының, Варшава Керээзининң бүгү найыралчы армияларының шериглериниң аразында акыдүмалышкы чоруктуң улам ыңай быжыглаарының демдээ-биле эрткен.

Германияда совет шериглер бөлүүнүң шериглери-биле ужуражышкынга ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Э. Кренц, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, герман-совет найырал ниитилелиниң президентизи Э. Мюккенбергер, ГДР-ниң национал камгалал министриниң оралакчызы, НУА-ның Кол политэргелелиниң начальныгы генерал-полковник Г. Кесслер келген.

Э. Кренц ГДР-ниң партия болгаш күрүне удуртулгазының байыр чедирген чагаазын номчуп дыңнаткан, ында Совет Эвилелиниң хостакчы миссиязының бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузалын демдеглээн, оон ачызында немец улус база чаа амыдыралды тургузарынче кирер аргалыг болган.

ГСШБ-ниң кол командылакчызы армия генералы М. Зайцев гитлержи фашизмге удур демиселге совет улустуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң көргүскен маадырлыг чоруунуң дугайын чугаалаан. ГСШБ-ниң хууда составы ГДР-ниң дайынчыларының-биле кады социализмни камгалаар, тайбыңны хандырар талазы-биле бодунуң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин төлептиг күүседип турар. Чепсектиг күштерниң бүгү хоочуннары, дайын чылдарында гитлержи эжелекчилерге удур эрес-дидим тулчуп турган бүгү кижилер оон-биле чангыс одуругда туржуп турар.

Ужуражышкынның киржикчилери Вроцлавты хостаар дээш тулчуушкуннарга мөчээн совет болгаш поляк шериглериниң тураскаалдарынга чечектер салган.

УЛАН-БАТОР. Ада-чурттуң Улуг дайынынга ССРЭ-ниң төөгүлүг тиилелгези совет нииитилел ургузуунуң быжыын, совет улустуң моральполитиктиг чангыс эвин, патриотчузун болгаш интернационалчызын чырыткылыы-биле көргүскен. Ол дугайын МАР-ның камгалал министриниң оралакчызы генерал-майор Ш. Жадамба медеглээн. Гитлержи фашизмни тиилээнининң 39 чыл өөнга тураскааткан Улан-Батор гарнизонунуң шериг кезектериниң төлээлекчилериниң хуралынга ол чүве чугаалаан.

Зайсан даанда Совет шериглерге тураскаалга венок-тар салырынга МАРН ТК-ның Чингине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Даргазы Ю. Цеденбал киришкен.

БРЮССЕЛЬ. Бельги хөйниити Тиилелге хүнүн калбаа-биле демдеглээн. Чурттуң элээн каш хоорайларынга Бельгияны фашистерден хостаары дээш амытының берген совет солдаттарның чевеглеринге чечектер салган. Льеж чоогунда суурга тулчуушкунга өлүрткен совет дайынчы А. Шаровтуң хөөрүнге тураскаалдың ажыдыышкыны болган.

БОНН. Гитлержи фашизмни Совет Эвилелиниң тиилээни тайбыңның үндезинин салган деп, «Унзере цайт» солун бижээн. Ынчалза-даа амгы үеде тайбың кыжаныышкында туруп турар. Шаанда нацистер дег, Рейганның администрациязында стратегтер Совет Эвилелинге удур дайын планнарын чогаадып турар. Төөгүнүң кичээндирини кажан-даа утпазын солун кыйгырган. Чүгле совет улустуң ачызында тиилелге чедип алдынган. Оларның барыын эвилелчилери ийиги фронтуну чаа-ла ажыдар бодап турда. Совет Эвилели Москва, Ленинград, Курск чоогунга тулчуушкуннарга тиилээн деп солуннуң чүүлүнде бижээн.

ДЕЛИ. Индияның чону гитлержи Германияны тиилээнининң хүнүн калбаа-биле байырлаан. Маңаа болган митингиниң киржикчилери Совет Эвилели фашистерни чылча шаварынга шиитпирлиг рольдуг болган болгаш бөмбүрзекти камгалап алган деп демдеглээн. Индий найысылалда ажыттынган кинофестивальга «Хостаашкын», «Берлин дээш тулчуушкун» болгаш өске-даа киноларны көргүскен.

(СЭТА).

Израиль агрессорлар өлүрүкчү чоруктуң болгаш күчүлээшкинниң политиказын эжелеткен араб девискээрлерге чорудуп, хоорайларда болгаш суурларда тайбың чонга удур шаажылакчы каржы хемчеглерни калбаабиле боттандырып турар.

ЧУРУКТА: израиль солдаттар Иерусалимниң кудумчуларында.

Камери пресс—СЭТА-ның фотозу.

ТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИНИШКИННЕРИ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Улусчу Лаостуң Саваннакхет хоорайын социалистиг Вьетнамның далай эринде Дананг өртээли-биле харылзаштырган транспорт оруу үзүктелиишкин чок ажылдап турар. Аңы-дуңма найыралдың ол чугула оруун чаартып турар. Ынчалзажок Лаостуң транспортчулары чыл эгезинден бээр 12 мун тонна улус ажыл-агый чүүктерин пландан ажыр дажыглаан.

Транспортту хөгжүдери, оруктарның калбак четкизин тургузары — Лаос Улус-демократтыг Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң баштайгы беш чыл планының эң чугула сорулгалары-дыр. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында республиканың янзы-бүрү можуларынга кадыг шывыглыг 1800 километр ажыг оруктарны кылган. Амгы үеде ийи кол оруктарны — № 9 орукту болгаш республиканың сонгу девискээрин мурнуу чүкбиле харылзаштырар трансдаос орукту тударынче кол күжениишкиннерни угландырып турар.

ЧАА СТАНЦИЯ АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Тракторларның техниктиг ажаалдазын хандырар чаа станция Кампучияның тараалаң Баттамбанг можузунда ажыглалга кирген. «Беларусь» маркалыг чаа совет тракторларны эккелгенининң бүдүүзүнде чаа станция ажыглалга кирген.

Совет «Беларусь» тракторлар амгы үеде республиканың машина парыгының кол үндезини болуп турар. Амгы көдээ ажыл-агый сезонунда Кампучия Улус Республиканың можу бүргузунге көжүп чоруур механизастаттынган бригадалар ажылдаар болгаш олар бо чылын 150 мун тектар черни болбаазырадып кылыр.

ДЕРЗИИ ПОЛИТИКА

МАНАГУА. (СЭТА). Революстуг Никарагуага хамаарыштыр Рейганның администрациязы күрүнениң өлүрүкчү чорук политиказын чорудуп турар деп, Национал хосталганың Сандиножу фронтузуунуң национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың национал катап тургузуушкун чазааның Удуртукчу чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн. Франциянның чазааның төлээлекчилери-биле ужуражышкынга ол чүве чугаалаан болгаш АКШ-тың төп разведка эргелели Никарагуаның далай өртээлдеринге миналар салыр кем-буруулуг үүлгедиглерин ам-даа үргүлчүлеп турар деп айыткан. Америк администрациязының делегейниң хөй-ниитизиниң удурланыышкынын херекке албайн, делегей эргезининг бүгү норма-чижектерин каржызы-биле үреп турар.

Республиканың далай өртээлдеринге судноларның айыыл чок чоруурун хандырар дээш миналарны илередир, узуткаар талазы-биле херекселдерни тыварынга дузалаарынче бүгү чазактарны кыйгырып, дилеп турар бис деп, Д. Ортега чугаалаан.

Республиканың Оожум океан болгаш Атлантика океан эриктеринде өртээлдеринге миналар салырын АКШ-тың төп разведка эргелелиниң агентилери бо чылдың мартта эгелээн турган. Шак ындыг кем-буруулуг болгаш дээрбечи үүлгедиглер Никарагуага удур АКШ-тың чарлаваан дайынының тудуш кезии болуп турар. АКШ-тың кем-буруулуг ол үүлгедиглери делегей эргезининг норма-чижектерин болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын каржызыбиле үреп турар.

ТООРА-ХЕМДЕ

Тоолзуг оран Тоора-Хемни чаңгыс көргеш,
Тоожу бижип болбас ыңар, чиндивээже.
Торгу, маңнын шугланыпкан шак ол черниң
Торга, кээрген, авырганы тускай өңнүг.
Тоорук, мөөгү элбегинден ындыг боор оң.
Тодуг-догаа, улуг ботнур көстүг-дүр оң!
Кырлаң сайгыт, кызыгаар чок делгем аргаң
Тода, четкил, арыг, чидиг—онзаланчак.
Көрүнчүк дег, кылаңнашкан хөлдеринде
Көжүл турар кара булут балык болчук.
Тыва черниң «Байкалы» дээр Азас хөлге
Кышкы, чайгы аң, киш турлаа одарларлыг.
Каш чүүл үнүш ында чогул, адын тыппас,
Кандыг аңнар чеже бары санаттынмас.
Тожу черде аңчыларның чугаа-сооду
Дыка күзеп чеде бергеш, бүзүрээн мен.
Торлаа дээним, күшкүл эъдин, кадыргызын
Торлук оглу Шыырыпчык шиштээш салчык.
Кайы черден сурап келген эртемден-даа
Карак-кулак «кужуратнаш» мага ханар,
Дуран-биле көрүп четпес тоолзуг оран
Туристерниң одаа болган ужуру чүл?
Өлүк-тывыш, үнүш-дүжүт өргүмчези
Өске чурттар ында калыр, элбээнде-дир.

Б. ЧЮДЮК.

Моол-казак акын Бабыйн АХТААН

РОССИЯ

Ажай буурул Алтай
ышкаш,
Аклыг берген назынымда
Оттуг тергээ олурупкаш,
Оран эргип чоруплаттым.
Эрте шагдан ханы ынак
Эргим чуртум
салгын-хады
— Аян-чоруук чогузун
деп,
Алгап-йөрээп үдеп турда,
Делгем чаагай орус
чурттуң
Дески чымчак оожум
хады
Орук ара бистиң уткуп
Ошкап, суйбап турган
болгай.
Делгем чаагай орус
чурттуң
Дески чымчак оожум
хады
Чайгы чаагай бойдустуң,
Чараш өңнүг чечектериң
Айыс болган чидиг чыды
Арын, башты сергидиптер.
Тараан тараа, хлеб чыды
Таан онза ылгалып кээр.
Төнчүзүг чок аргаларның
Төнмес, читпес чаагай
чыды
Өзүп хөгжээн үлетпүрүңүң
Өлө ыжы чытталы бээр.
Магаданчыг хоорайларның
Байлак чырыы
чивеңейнип,
Бады быжыг сагылгалыг
Маадыр чону уткуп турду.
Оттуг терге алды хонук
Озал чокка тутсуп орда,
Ильчининң чырыы кыпкан
орус чурттуң
Идегелдиг хөгжүлдезин
кайгап чордум.
Төрелдешкен көвей
чонуңу шыдал-күжү
Төрээн чуртун
хөгжүктенин магададым.
Маска, кадыыр орус
чурттуң сүрлүг күжү
Малчын биле тудугжулар
эви чаңгыс.
Ажыл-биле ада-чуртуң
алдаржыткан,
Амыдырал-чуртталгазы
чечектелген,
Алдар бүргээн совет улус
делгерезин!
Алыс чырык коммунизм
хүнеп турзун!

Моол дылдан Г. САНЧАА очулдурган.

Быжыг тура-соруктуг кижилер

ЭРТЕМДЕНҢИҢ АМЫДЫРАЛЫ

1945 чылдың февральда чээрби чеди харлыг инженер Алексей Петрович Мандрыканың ажылдап турган лабораториязынга частыышкын болган. Инженерниң характарынче металл бузундузу киргениинден көзүлбестей берген.

Алексей Мандрыка салым-чолу ындыг болганынга ундараваан. Ленинграттың механиктиг институдунуң аспирантуразынга кирип алыр сорулганы бодунуң муриунга ол салган. Экзаменнерге хыңамчалыг белеткенгеш, тергиин эки дужаган. Диссертация бижип дээш улуг ажылды кылган. 1951 чылда аңаа техниктиг эртемнерниң кандилады деп атты тывыскан. Оон эртем удуртукчузу профессор Б. Н. Окунев өвреникчизинге чоргаарланыр болгаш теманы көнчүг ханы уткалыг бижээнин сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

1967 чылда Алексей Петрович база бир диссертацияны чедиишкинниг камгалаан, ынчангаш техниктиг эртемнерниң доктору болган.

Бо кайгамчык быжыг тура-соруктуг кижиниң дугайында оон кады ажылдап турар эш-өөрү мындыг үнелеттерни берип турар. А. П. Мандрыка-биле үжеп хире чыл харылзаалыг ажылдап келген, ССРЭ-нии Эртемнер академиязының бойдус болгаш техника төөгүзүнүң институдунда төөгү эртемнериниң доктору А. В. Кольцов мынчаар бижээн: «Оон ажылдарында болгаш чүүлдеринде эртемге үндезилеттиртен чугула айтырыгларны көдүрген». Профессор Б. А. Остроумов Мандрыканың ажылдары-биле танышкан: «Алексей Петрович — талантылыг шинчилекчилерниң бирээзин» деп айыткан.

70 чылдарның төнчүзүнде А. П. Мандрыканың кадыы баксыраан. Оорга чүнүнүң аарыы эгелээн, эртемден орунга шимчевейн чыдыкпан. Ынчалза-даа быжыг тура-соруктуг кижи аарыыры бичеле намдай бээрге, ажылын уламчылап турган. Бо эртемденнии дугайында Ленинград чурттуг эмнээр күш-культура талазы-биле специалист, ССРЭ-нии спорт мастери Геннадий Иванович Рудин билип каан, оон бажыныңга чедип келген. Мандрыка-биле ажыт-чажыт чокка чугаалашкан. Оон соонда эмчи турган, мынча дээн: «Алексей Петрович силерни мен эмнээйн, оон программазын чүгле шыңгыы болгаш хажык чокка күүседири чугула».

Эмнээриниң чуруму берге болган, ындыг-даа болза Рудинниң айтышкынарын эртемден шыңгыы сагып турган, болдунмас чүүлдү чедип алган. Баштай шимчеп эгелээн, оон орундан турган ханадан туттунуп кылаштап турар болу берген, удаваанда бажын иштинге илгип кылаштай берген.

Спорт эмчизиниң дузазы улуг болган, ынчалза-даа Рудинниң санап турарыг-биле алырга, Алексей Петровичиниң быжыг тура-соруу улуг рольду ойнаан. Ол берге аарыгны ынчаар шыдажып эрткеш, бодунуң мурнунда салган сорулгазын бүзүрединдиг-биле чедип ап чоруур. Ада-чурттун Улуг дайынының бирги бөлүүмүн инвалиди, ССРЭ-нии Эртемнер академиязының бойдус болгаш техника төөгүзүнүң институдунуң Ленинград салбырының улуг эртем ажылдакчызы - консультант соолгу он чылдарда чеди номну үндүрген, механиканың чугула айтырыгларынга тураскаатказын 50 ажыг чүүлдерни бижээн. «Наука» деп ном үндүрер черниң Ленинградта салбыры чоокку үеде оон чаа ажылы—«Техниктиг эртемнериниң сайзыралының очерктери, механиктиг цикл» деп номун үндүрер.

Алексей Петровичиниң чурттаарының болгаш ажылдаарының байдалы белен эвес. Ол кончуг шыдамыккай, чүткүлдүг, кызымак чорукту негээр. Оон кадайы Русудан Рубеновна Орбели, дыл эртемдеин специалист, уруу Ольга Алексеевна Ленинградтың бир ном үндүрер черииң ажылдакчызы. Олар кайызы-даа эртемденге улуг дузаны чедирип турар. Янзы-бүрү чүүлдерни дыңнадыр номчуп бээр, эргежок чугула эртем литератураларын, архив документилерин дилеп тывар болгаш оскедээ оон даалгаларын күүседип турар.

Алексей Петровичиниң угааны кайгамчык, дыка хөй медээлерни, сан-фактыларны, чылдарны билир. Оон кады ажылдап турар эш-өөрү утпас, бажыңына келир, эртемде чаа чүүлдерни чугаалап бээр. Сөөлгү беш чылда ол бажыңының девискээринден ырап, ынай-бээр чоруп көрбээн.

Дыка хөй кайгамчыктыг кижилер-биле ужуражышкыннарының дугайында солуп номну А. П. Мандрыка удавас бижип доозар.

А. ВИКТОРОВ.
Ленинград.

КӨРҮНЧҮКТЕ ЧАГААЛАР

(Тоожудан эге)

Танышканындан бээр боттарының салым-хуузунга амыдыралдың дедир ээлбес болуушкуннары болгулаандаа болза, Алдын-Херел Самбуу бир аныяк уругдан элээн каш чагааларны чажыды-биле алгылаан. Ол боду база бижип турганы билдингир. Оон башка өг-бүле туда берген аныяк херээжен амыдыралдың чамдык айтырыгларынга хамаарышкан чажыт бижилгелерни ижин кара чокка кайың бижий бээр, ол чагааларны кымдаа эскербес болгаш кижи тыппас черге аныяк башкы кампыы-биле кадагалап чораан.

Ол чагааларның чамдыктарын номчуп көөрүүкерни, ол мени дамчыштыр чөпшээрээн чүве.

* * *

«...Кандыг сорулга-биле оңу билип алыксааныңарның ужур-утказын бот-хууда бодап-ла тур мен. Мен хөөкүйүү, чырык чер кырында ындыг кижи чурттап чоруур дээрзин дүрген-не уттуп каарыңарга дузалап көрейн. Кижи бүрүзү онаашкан хилинчээн боду эдилээр чүве ыйнаан. Чүрээнден, бир эвес мурнунда чугаалап турганыңар шын чүве болза, мени дүрген-не үндүр октаптарыңарны, бодуңар хинчиктенмезиңерни күзээн боор силер деп бодай-дыр мен. Ам канчаар, салымывыс онаажыы ындыг болганда, сонуургап биликсээн чүвеңерни, чүгле чаңгыс силерге, кочу-хопка азы кандыг-бир сорулгага ажыглавазын идегээш, чугаалаар апаар-дыр мен. Амыдырал дугайында силерниң хууда бодалынарны хөй эвес-даа дыңнаан болзумза, ол сөстеринерниң, бодалдарыңарның шынныын бодумнуң амыдыралымдан көрүп, билип чор мен. Ынчангаш силерге улуу-биле четтирдим. Силерни кажандаа утпас мен. Ол мээң хуумда херээм-дир.

Монгуштарның өг-бүлезинге мээң келин болуп барганым дээрге чажыт албадалдың бир хевири-дир. Ол ындыг чүве дээрзин чүгле чаңгыс силерге чугаалаар мен. Сергей биле мен бот-боттарывысты ынакшыл-биле тыпчып таныштадывыс. Сергейниң ада-иези болгаш мээң авамның таныш чорааны-биле олар бистерни боттары таарыштырып кааннар. Оларның күзелдериниң чажыт күштери каттышкаш, мээң хуу-салымымны чагыра бергени ол ыйнаан. Аңаа удур туржурда меңээ ким-даа дузалаары берге турган. Эргедужаалдары бедик, эртембилиглиг кижилериң хууда херектеринге ким кандыг чылдагаан-биле удурланыр турган боор. Шынында-даа аныяк студент уруг оларның дузаан үзе тыртары берге дээрзин силер билир болгай силер. Силерни чүрээмниң ханызындан дүн-хүн чокка утпайн бодап чораан мен. Ындыг-даа болза «мени өглеп каар деп баарды, чүнү канчаар мен?»—деп бижир дээш каш-даа катап бодаан мен. Ынчалза-даа ол силерге дорамчылал болу бээр боор дээш биживээн мен. Ынчап турумда куда болурунуң хүнү база чедип келген. Бодумнуң душтуг оолга хөңнүм чогун, өске кижиге ыпаамны ачамга чугаалаар дээш диднимээн мен. Ачам мээң алыс иштикин бодалдарымны болгаш сагыш-сеткилимни билип турган боор деп бодаар мен.

Кудавыс кедергей шыырак болган. Баштай-ла бүгү талазы-биле таарымчалыг кылдыр тудуп тургускан улуг бажындан дөрт өрээлдиг квартираның дүлгүүрүн байырладыы-биле тудускан. Сергейниң ада-иезиниң болгаш оларның төрелдериниң талазындан өңчү-белек дээрге чаа чиик машинадан эгелээш, хевистер, хрусталыга чедир бар болду. Мээң ада-немиңиң талазындан онза чүве-даа чок, чүгле бажың херекселдерин саткан. Чаңгыс хүннүң иштинде амыдыралдың каш он чылдар иштинде күш-биле чыгдынып тыптынар херекселдериң эзлери апарган бис. Өскелерге та кандыг боор чүве ийик ол бүгү меңээ өөрүнүүг эвес, шупту өске чүве дээр бодал дораан-на хинчектеп эгелээн. Бир-ле өөрүнүүг эвес кара чүве чүрээмни өйүп келген.

Ачам биле авам улус көрбес шөлээн черге үргүлчү маргыжып турган. Ачам ол бүгүнү көргеш, шуут-ла ажынып-хорадап, таарзымайн турары илдең турган. Химиреңиң хыйлангылаардаа. Бодуңуң чаңгыс уруу мени, амгы үениң чамдык кижилериниң бодап, кылыптурары ышкаш, өскелерден ылгалдыг дерииринче хууда хөрөңгизи чогундан ыятпайн, чамдык кижилериниң боттарының бай-шыырааң көргүзер дээш мурнун былаажып көөргеттинер чорукту көөр хөңнү чогу, аңаа удуру бол сөс бүрүзүнден илдең турган. Ачамга бодаарга авам дээрге сеткили ханган, өрүшкүлүг, чоргаары кончуг чоруп турган.

Ачам чоруурда шөлээш черге мени аппаргаш: «Кады өөренип чоруур, кады ажылдаар эш-өөрүнден ылгалбайн чору, дыка көскүлең кылдыр каастанма, каяа-даа бодамчалыг, серемчилелдиг бол. Берге хүннер амыдыралга ылап-ла туруп кээр, ынчан муңгак, салдынчак болба, девидевейн чоруур херек» —деп чагып кагды.

Сергей дээрге улуг албан-дужаалдыг улустуң туразында өскен оглу-дур. Бир улуг хоорайга дээди өөредилге черин дооскан, тускай инженер эртеминг кижи-дир. Оон кижизидилгези культурлуг, ындыг-даа болза, чондан хоорук. Ада-иезиниң төрээн дылын билбес, чүгле орус дыл болгаш өөренип алганы англи дыл четчир дээр кижи болду. Бөдүүн чонуң чаңчылдарын кочулай көөру — бүдүүлүк чоруктуң артыышкыны дээр. Ынчангаш мээңбиле маргышкылай бээр. Бола-дыр, шак мынчаар чаа амыдырал-чуртталгаже кирип эгеледим.

Силерге кадыкшылды болгаш аас-кежиктиг күзедим.

Хүндүлел-биле «Х.»

«Экии эргим эш! Кандыг чурттап чор сен? Мен бодум хуумда эки туру мен. Өөредилгем эки. Материалдыг чурталга эки, а сагыш-сеткилди үргүлчү өйүп чоруур бир-ле билдинмес чүве бар. Чүге ындыынны бодум безин билбейн тур мен.

Меңээ хамаарышпас болгу дег чүвелерге-даа хей черге хомудаар-дыр мен. Безин чадаарда бистиң квартиравыстың удурланышкак дужунда ийи өрээл бажыңда өзе берген улуг үргүлары-биле кады беш кижилиг өг-бүле бар. Интеллигент улус-тур ийин. Оларның адазы каш чыл улай шала кырынга удуп келген. Оларның дүне чүве бижип ажылдаар чери кухняда стол. Олар шупту эң берге ажылды кылып турарлар. Кижилериң кадыынга, өөредилгезинге хамаарыштыр ажылдарыны ол өг-бүлениң улузу шупту кылып турар. А бистер ийи кижи дөрт өрээл бажыңныг, чиик машиналыг, тускай дачалыгдаа бис. Олардан бис чүнүң-биле канчап ынчаар артык байыл берген бис. Ону бодап, көрүп келгеш сеткилим хомудаар. Бо дээрге чер-чурт тырттыжар, боттоттарының эзлеп алганы эрге-дужаалын, даштыкы өңчүзүнүң көөр чорук дээрзин билип тур мен. Бо бүгүнү бай өг-бүлениң кепии болу бербээн болзумза, кайыын бодап келир деп мен. Амыдырал деп чүве мындыг боор чүве-дир.

Силерни бир аныяк чараш уруг-биле таныжып турар дээр болду ийин. Ол шын ирги бе?

Байырлыг! Силериң Х.»

(Уланчылыг).

А. АРАПЧОР.

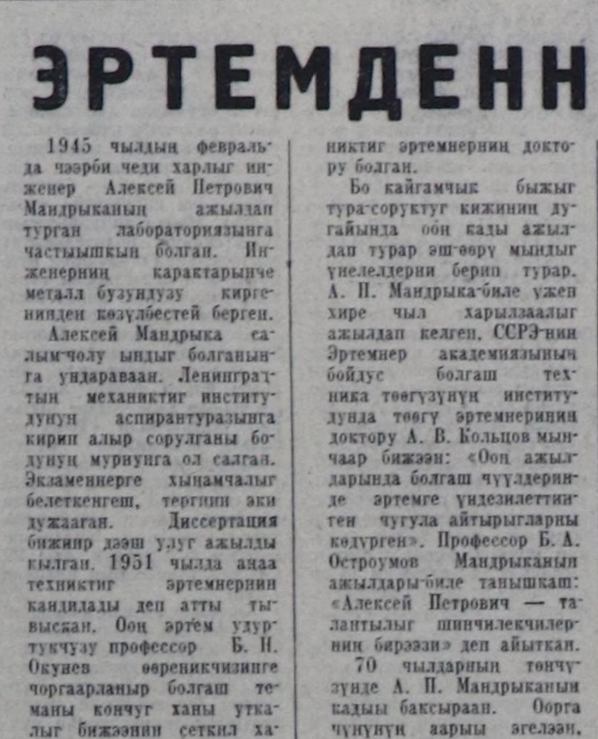

В. КАРА-САЛДЫҢ «Хереледниишкин» деп фотоэтюду.

СОНУУРГАКТАРГА

Кайгамчык селеске

Кыргыс ССР-ниң Эртемнер академиязының биология институдунуң ажылдакчызы Валерий Еремченконуң төп Тянь-Шань даглырындая тыпкаяы бичии дириг амытан дугайын делегейнииң зоология музейлериниң чаңгызында-даа, натуралистиг чаңгыс-даа справочникте айыттаан.

Нарын хем унунуң ортаа агымында элезинниг шатка чораан, бир дашты аңдара тырттыпкаш, оон адаанга аккөк карактарлыг мөңгүннелчек өңнүг улуг эвес селекени ол көрүп каан. Көрүп каашла, дуржулгалыг шинчилекчи эндевээн — оон холунда эскет чок чыткаяы бичии амытан-биле ужураажылга — эртемге үзулуг солун чүүл болур.

— Бо дириг амытанда селескениң бот-боттарындаа улуг ылгалдыг ийи хевириниң демдектери кайгамчык холушкан — деп, В. Еремченко чугаалап турар. — Бо талазыбиле специалист эвес кижиге ол эскертинмес боор. Ынчалза-даа зоологтарга бо дээрге — чылгы мал-биле тенең хайнакташканын көргени-биле демей-дир.

Тянь-Шаньның девискээринге селескениң ындыг хевири даглар тургустунар мурнунда чурттап турганы чадавас. Хөй миллион чылдар дургузунда чер кырының тургузуу болгаш агаар-бойдузу өскерилгени-биле ол дириг амытаннар аңаа чоорту чаңчыгып калган. Ол дириг реликтини өөренип көөру чер кырынга амыдыралдың чоорту хөгжүлдезиниң (эволюция) дугайында билип алырынга база бир базым болур.

А. БАРЖАП,
СЭТА-ның корр.
Фрунзе.

10 муң чыл болган кратер

Түс черниң чурттакчылары Бублик-Даг дижири, Тартудан ырак эвесте тейжигеш, Еволада эң бурунгу метеорит кратерлериң бирээзин. Ону ол черниң адының аайы-биле «кратер Цырикмяэ» кылдыр каталогга бурутказын.

Ол районга шинчилелдер чорудуп турган эртемден-геологтар ол метеорит черже кажан барып дүшкенин тодарадыр сорулганы салганнар. Чер кырынга доштаалыышкын эрииишкини эрткен соонда удаваанда үк метеорит дүшкенин шинчилелдер тодараткан. Ону эрте-бурунгу үнүтериниң артынчылары чер иштинге муң-муң чылдарда үрелбейн чыдар шынарыкдан билип ап илереткен. Цырикмяэга метеорит частыышкыны болган үеде Прибалтиканың ынчангы үнүтери амгы Тундраныы ышкаш турган. Эң-не шын харыыны хөөлбек суг дүвүнден алдынган ыяштар артынчыларынга радиоуглеродтуг анализти кылганы берген: метеорит кратер Цырикмяэ 10 муң чылдар мурнунда тывылган.

Х. БОРИСОВА,
СЭТА-ның корр.
Тарту,
Эстон ССР.

Багай өөренирлерге

Англияда 150 ажыг школаны багай өөренир уруглар, ооларга ажыткан. Аттестат алыксаан багай өөредилгелиг өөреникчилер ынаар кирип турар. Ук школаларга өөредилге өртээ база-ла аар, ынчангаш аңаа бай-шыдалдыг кижилер өөренип ап болур аргалыг.

Телефон медээзи келзе...

Телефон хулиганнары-биле кандыг арга-биле демисежирил? Чамдык кижилер кара өжеээр кандыг-бир дугаарны алгаш, телефон тудазын тудуп алгаш, ыыт чок туруп бээр ийикпе, азы хөк бодап, уш-баш чок чулчуруп чүве чугаалаар болгай. Ындыг чоруктар-биле демисежириниң арга-хевирлерин япон «Манаэ» компания сүмелеп турар. Кандыг аргал ол? Телефон медээзи келирге, ында тургустунган тускай дериг-херексел дораан-на үк кижиниң адын, фамилиязын айтырар. Бир эвес айтырыга харыы дыңналбас болза, харылзаа бодула үстүп каар.

Ол дериг-херекселди аңаа массалыы-биле садып эгелээр. Японияда чыл санында 300 муң хире «хулиган медээлер» демдеглеттикил турар, ынчангаш ол дериг-херекселге негелде-хереглел улуг болуру чугаажок.

(СЭТА).

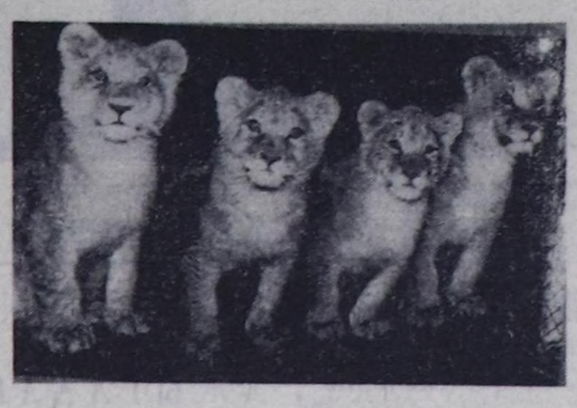

Швейцар хоорай Фрауэнфельдиң зоопарыгының улуг «өг-бүлезинге» хары үеде дөрт арзылаң ооллары немешкен. Чаптанчыг чаш бо амытаннар чылыг хүннер дужуп келири билек, оларга көрдүнген шөлүгешгерге үечергелери-биле хөглүг, шимченгир оюнкарны ойнал эгелээрлер.

Кейстонның фотозу —СЭТА.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

«ЕНИСЕЙ» Культура бажыңынга
май 11, 12-де ДИСКОТЕКА. Эгелээри 19.00 шактарда.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. ГАСТЕЛЛО аттыг парыгынга
май 12-де. Танцы шөлүүнүң ажыдыышкыны. Эгелээри 19.00 шакта.

Ленин шөлүүге
май 13-те. Ыры байырлалы. Эгелээри 12.00 шакта.

Парктың спорт шөлдеринге
май 13-те. Шой көдүреринге болгаш волейболга Абакан хоорайның спортчулары-биле эш хуузунуң ужуражылгазы. Эгелээри 10.00 шакта.

Аэропорттуң футбол шөлүүге
май 13-те. Футболга блицтурнир.

«Мөңгүлек» аалчылар бажыңының залыңга
май 12-де. Дагдыныкчыларның республика слёду. Эгелээри 9.00 шакта.

ТВ

МАЙ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Воронежтиң Пионерлер болгаш школачылар ордузуунуң уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.40 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.50 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.20 — ССРЭ биле Болгария Улус Республиканың аразында пайырал дугайында дугуржулгага ат салганынга. 11.10 — «Чүнү номчуурул?» 11.55 — Б. Чайковский. 3-кү симфония. «Севастопольская». 12.40 — «Маадырлыг чоруктуң дүрүмү-биле». 13.10 — Документалдыг телефильм. 13.40 — Силер ону кылып шыдаар силер. 14.25 — Бөгүн делегейде. 14.40 — Уругларга фильм. 15.50 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 16.20 — «Опера солизи—Леонид Сметанников». Фильм-концерт. 17.00 — Политиктиг тайылырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.30 — Мультфильм. 17.50 — АКШ-та чаштының турар нацист өлүрүкчүлер дугайында документалдыг фильм. 18.40 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.40 — А. Салакуру. — «Мессье Леунар дээрзи...» Телешин. 23.00 — Делегейниң чадаг терге чарыжы. 23.20 — 23.30 — Телемедээлер.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кадык болур дизинзе». 8.30 — Совет шүлүкчүлериниң чогаалдарын РСФСР-ниң улустуң артизи А. Консовский номчуур. 8.55 — «Музей делегейи». Киноталылбыр. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. 11.00 — Молдав телевидениениң концерти. 12.10 — «Вот какие чудеса». Уран-чечен фильм. 13.15 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан уран чүүл мастерлериниң концерти. 14.30 — «Аян-чоруккучулар клуву». 15.30 — М. Горький — «Егор Булычев болгаш өскелер-даа». Фильм-шин. 18.05 — «Музыка киноскузу». 18.35 — Документалдыг телефильм. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Москваның сылдыстары». Уран чүүл фестивалы. 22.30—23.40 — Уран чүүлдүң мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Марков.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 13—18, чамдык черлерге 3—8 градус чылыр.

Автооруктарга көстүрүү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соор, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Прошлое было ошибкой» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Здесь тебя не встретит рай» 9.30, 14.50, **«Дело для настоящих мужчин»** 11.10, 13.00, 18.50, 21.00 (узаткан), **«Признать виновным»** 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Месть и закон» (2 сериялыг) 14.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Белые росы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Злой дух Ямбуя» 14.00, 15.50, **«Пираты XX века»** 17.40 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакториң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41 27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00740